

ZAŠČITA NARODNIH MANJŠIN

JOSO JURKÓVIČ

Pojem manjšine ni enoten, da bi se dal obravnavati splošno. Parlamentarna manjšina n. pr. kaže po svoji strukturi in svojem odnosu do večine čisto drugo lice kot verska. Verska je zopet različna od narodne, narodna od gospodarske itd. Manjšine se pojavljajo na vseh področjih, na vsakem področju pa imajo nekaj specifičnega.

Ta spis obravnava samo vprašanje narodne manjšine in njene zaščite. Pri tem se ne bo bavil s problematiko, katere sestavine tvorijo individualnost posameznih narodov, oziroma narodnih manjšin; to vprašanje — kolikor je sploh rešljivo — spada v etnografijo in antropologijo. Razprava ima za izhodno točko, da narodne manjšine obstojé in zahtevajo zaščito svoje individualnosti. Katere osebe naj pripadajo manjšinam, to se mora prepustiti narodni zavesti posameznikov. Da pa igra tukaj jezik veliko vlogo, je brez dvoma.

Pojem manjšine pove samo, da gre za neko številčno razmerje med večino in manjšino. To razmerje samo pa še ne kaže, da bi morala biti manjšina zaščitená. Kajti bilo jih je in je še manjšin, ki so privilegirane nasproti večini. Te gotovo ne potrebujejo zaščite. Pa tudi iz zahteve po zaščiti še ne sledi, da je zaščita tako težka. Če pa vidimo, da so narodne manjšine po mirovnih in manjšinskih pogodbah zaščitene, a da je po mnenju manjšin ta zaščita nezadostna, se stavlja vprašanje, kje leži težavnost te zaščite. (Manjšine so zaščitene v mirovnih pogodbah: v saint-germainski z Avstrijo, trianonski z Ogrsko, neuillyski z Bolgarsko, sevreški, nadomeščeni z lausansko, s Turčijo, ter v manjšinskih pogodbah s Poljsko, češkoslovaško, Jugoslavijo, Rumunijo, Grčijo in Armenijo.)

Treba je torej iskati vzrokov, zakaj je ta zaščita tako težka. Tukaj je treba pogledati, iz kakšnih idejnih temeljev je zrasta današnja država. Samo tako bo vidna današnja situacija narodne manjšine. Iz te situacije pa se bo videlo, ali so mirovne in manj-

šinske pogodbe vsaj v formalnem oziru zadostne za zaščito manjšine, kakor je danes potrebna. In ker manjšine trdijo, da pogodbe niso zadostne, se je treba vprašati, ali ni vzrok nedovoljne zaščite manjšin morda v tem, da države formalnih obveznosti dejanski ne izvršujejo. Razprava se bo torej omejila predvsem na to, da skuša dognati, kje so težave zadovoljive rešitve manjšinskega vprašanja.

I.

Vprašanje zaščite narodnih manjšin je postalo nujno šele v moderni državi. Vzroki pa, ki so dovedli do tega, so različni, deloma idejni, deloma zgodovinsko-politični. Oboji imajo svoje izhodišče v absolutistični državi. Ta režim, ki mu je pripomoglo do zmage predvsem to, da stara stanovska država zaradi svoje razcepljenosti ni bila več kos nalogam, ki so se ji stavile, je gledal na poedinca samo kot na objekt vladanja. Proti temu naziranju se je kmalu pojavila reakcija. Nastopil je racionalizem s svojo tezo, da je država sicer potrebna, da pa ima poedinec pred državo neke pravice, ki mu jih ne more nihče vzeti. To so tako zvane svobodnostne pravice (Redslob, *Das Problem des Völkerrechts*, 1917, str. 217.). Meja med poedincem in državo je potegnjena tako, da je svoboda poedinca načelno neomejena, svoboda države pa načelno omejena. To je idejna podlaga liberalizma.

Druga struja, ki jo je zastopal Rousseau, prihaja do drugačnega zaključka, do svobode države, v svojem izhodišču pa se krije s prvo. Po tej drugi teoriji so poedinci prvotno svobodni in sklenejo pogodbo, da bodo ustanovili državo. Ta pogodba se sklene soglasno. Sedaj šele se podvržejo poedinci skupni volji, to je državi (Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, 1920, str. 212/13.). S to drugo pogodbo se poedinci faktično podvržejo večini in je svoboda poedinca žrtvovana. Vendar tudi ta teorija ni smela zatajiti svobode poedinca. Zato se je poslužila sofizma. Trdila je namreč, da je poedinčeva volja vsebovana v splošni volji, tudi če se ta volja ne krije s splošno voljo. To je mogoče samo zato, ker imajo vsi skupne interese. Poedinec torej, ki glasuje proti večini, ne izraža svoje prave volje. Iz te zveze skupnih interesov in svobode poedinca se je izvajala narodna suverenost, to je pravica naroda, da si dá sam ustavo in se podvrže svojim lastnim zakonom (Plettner, *Das Problem des Schutzes nationaler Minderheiten*, str. 5.). Te ideje so osnova poznejše demokracije.

Tej idejni kombinaciji svobode poedinca in svobode družbe ali države se je pridružila romantika s svojim negovanjem in poudarjanjem ljudske duše in narodne samobitnosti. Šele sedaj,

ko se je zavedel narod samega sebe in svoje razlike do drugega naroda in ko se je začel pollaščati vlade, se je jel pojavljati nacionalizem, ki je nujno naperil ost proti drugemu narodu.

Mnogo so pripomogle k temu razvoju tudi vladajoče politične razmere. Francoska revolucija, ki si je usvojila Rousseaujevo teorijo suverenosti države, se ni konsekventno držala njenih načel. Dekreti narodne skupščine in konventa so obljubljali intervencijo in pomoč Francije vsem narodom, ki se bodo uprli svoji legitimni oblasti. Pa tudi koalirane sile so hotele iztrebiti svobodna načela francoske revolucije in vzpostaviti v Franciji stari legitimni red (Mandelstam, *La protection des minorités, Académie de droit international, Recueil des cours, 1925, str. 369/70.*). Po svetoalijančni pogodbi pa so postale intervencije pogoste. Dasi se niso vršile te intervencije izključno v legitimistične svrhe, ker je bila n. pr. intervencija v Belgiji v prid revoluciji, so se vendar občutile kot poseganje v samoodločbo posameznih narodov. To je države in narode še bolj odtujilo in nastala je teorija o absolutni suverenosti držav. In v smislu demokracije se to pravi: o absolutni suverenosti naroda. Suverenost države se je priznala sicer že prej, vendar se je smatralo, da je država vezana na meddržavno pravo, ki je del naravnega prava (Verdross, *Die Einheit des rechtlichen Weltbildes auf Grundlage der Völkerrechtsverfassung, 1925, str. 15—30.*). Sedaj se je poudarjala popolna nevezanost države.

Vprašanje zaščite narodnih manjšin v moderni državi je torej vtesnjeno v ta-le oklep: na eni strani na Rousseaujevi teoriji zgrajena demokracija, ki priznava v praksi samo večino, na drugi strani iz te teorije izvirajoča samoodločba naroda ter absolutna suverenost držav. Ali naj se dá manjšini pravica samoodločbe, da bo sama odločala o državi? In če to ni mogoče: kako naj se zaščiti manjšina v demokratični državi, ki prizna v praksi samo večino? Če pa interna državna zaščita ni mogoča, kako naj se zaščiti manjšina meddržavno, ko pa velja teorija o absolutni suverenosti držav? Kaj so ustvarile mirovne in manjšinske pogodbe, bomo videli pri njih analizi; ali in zakaj vprašanja niso rešile, se bo videlo, ko bomo pogledali postanek teh pogodb in njih uporabnost v moderni državi.

II.

Mirovne in manjšinske pogodbe so uporabile pri rešitvi vprašanja zaščite manjšin že prej znane institute opcije in plebiscita ter mednarodne zaščite potom pogodb. Glede opcije so se uporabile nekatere spremembe v nasprotju z dosedanjo prakso. Sicer pa se je ta institut že prej delil v dve formi, staro in novo. Stara je

pomenila samo pravico prebivalstva, da se izseli z ozemlja, ki pripade drugi državi. Pri nji leži poudarek na zvezi človeka s krajem. Nova forma pa pomeni pravico prebivalcev ozemlja, ki pripade drugi državi, da se lahko odločijo za staro državo. Tukaj leži poudarek na državni pripadnosti (Kunz, *Völkerrechtliche Option*, Handbuch des Ausschusses für Minderheitenrecht, zv. I. 1925, str. 85.). To novo opcijsko formo so mirovne pogodbe znatno razširile v smislu narodnostnega principa. Tako so lahko optirali v smislu člena 85., oziroma 91. versailleske pogodbe Čehoslovaki in Poljaki, ki so bili nemški podaniki in prebivali bodisi v Nemčiji, bodisi v inozemstvu, za češko, oziroma poljsko državo. Pri tej opciji ozemlje, ki naj preide s stare na novo državo, sploh ne pride v poštev. Tudi plebiscit se je uporabil v izdatni meri. Vendar oba ta instituta ne moreta rešiti manjšinskega vprašanja. Pri opciji gre v glavnem vendarle za posameznike, kajti nemogoče je, če se noče vzeti za vzgled barbarski način Turkov v Lausanni in izsiliti pravo preseljevanje narodov, da bi mogli kar tisoči in tisoči hkratu zapustiti dosedanjo državo in se izseliti v drugo. (Po izjavi Venizelosa z dne 28. julija 1930. se je izselilo iz Turčije 1.250.000 Grkov in iz Grčije 450.000 Turkov.) Za taka preseljevanja so moderne gospodarske prilike preveč komplicirane. Pomislimo n. pr. samo na znatno poljsko manjšino v rensko-westfalskem industrijskem ozemlju, kamor je gotovo emigrirala za zaslužkom. Plebiscit pa je uporabljiv samo v mejnem ozemlju. Poleg tega je njegova hiba, da manjšinskega vprašanja sploh ne more rešiti. Kajti večina odločuje, kam naj se priključi obmejno ozemlje. S tem pa smo zopet v sredi vprašanja.

Ker torej opcija in plebiscit nista mogla rešiti vprašanja manjšin, se je skušala zaščititi manjšina meddržavno. To ni bilo, kakor smo že omenili, nič novega, kajti meddržavna zaščita zlasti verskih manjšin je starejšega datuma. Vendar pa je bil način zaščite nov, oziroma se je, kakor homo videli, vsaj poskusil nov način zaščite.

Po mirovnih in manjšinskih pogodbah so narodne manjšine zaščitene v treh ozirih. Najprej kot prebivalci. Kot prebivalcem se jim jamči varnost življenja in osebna ter verska svoboda. Kot državljanom (*ressortissants*) se jim jamči popolna civilna in politična enakost. Specialno kot manjšinam so jim zajamčene sledeče pravice: brez omejitve lahko uporabljajo svoj materni jezik v privatnih in trgovinskih stikih, pri izvrševanju verskih dolžnosti, v tisku in javnih zborovanjih. Primerne olajšave (*facilités appropriées*) se morajo dati manjšinam, da lahko uporabljajo svoj materni jezik ustno in pismeno pred sodišči. Glede privatnega pouka je določeno, da smejo manjšine ustanavljati, voditi in nad-

zirati privatne šole, karitativne, verske in socialne institucije. Glede javnega pouka morajo skrbeti države za primerne olajšave, da bo v mestih in okrajih, kjer prebiva znaten del manjšine, v osnovnih šolah učni jezik manjšinski. (V Grčiji in Jugoslaviji se nanaša ta določba samo na ozemlje, preneseno po 1. januarju 1913., na Poljskem pa samo na tiste poljske državljane nemške narodnosti, ki prebivajo na ozemlju, ki je pripadalo 1. avgusta 1914. Nemčiji.) Tudi se mora zagotoviti v mestih in okrajih, kjer biva znaten del manjšine, da se bo dal manjšini pravičen del na užitku in uporabi vsot, ki bi jih namenil državni, občinski ali drugi budžet za vzgojne, verske ali karitativne svrhe. Poleg teh splošnih pravic imajo široko lokalno avtonomijo podkarpatski Rusini ter ožjo, nanašajočo se na verske zadeve, dobrodelnost in šolstvo, pindski Vlahi, Seklerji in Saksi; pri zadnjih dveh pa obsega avtonomija samo verske zadeve in šolstvo. Personalno avtonomijo v rodbinskih zadevah imajo nemuslimanske manjšine v Turčiji in muslimanske v Jugoslaviji in Grčiji.

To je v bistvu zaščita manjšin, kakor je ugotovljena po mirovnih in manjšinskih pogodbah, in sicer samo, kolikor se nanaša na narodne manjšine. Upoštevale se niso nekatere določbe, ki se nanašajo na verske manjšine, n. pr. Jude na Poljskem, in se tičejo praznovanja sabata.

Te določbe glede zaščite manjšin se morajo smatrati v prizadetih državah kot ustavni zakoni (lois fondamentales) dotičnih držav, katerim ne sme nasprotovati ali si lastiti veljave proti njim noben zakon, nobena uredba in noben uradni akt. Spremenljive so te določbe samo s pristankom večine sveta Društva narodov. Sicer se vse določbe glede zaščite manjšin smatrajo kot ustavni zakoni samo v mirovnih pogodbah in so torej vsi členi ustavni zakoni samo za tiste države, ki jim je naložena zaščita manjšin po mirovnih pogodbah, dočim so za države, ki so sklenile posebne manjšinske pogodbe, izvzeti in torej ne tvorijo ustavnih zakonov členi, ki se nanašajo na javni pouk in reparticijo fondov. Vendar, ker tvorijo vsi členi, nanašajoči se na manjšine, obveznosti meddržavnega interesa in so zaradi tega pod zaščito Društva narodov, je omejitev v manjšinskih pogodbah brezpredmetna. Niso pa na drugi strani, vsaj izrecno, stavljene pod zaščito sveta Društva narodov deklaracije o zaščiti manjšin, ki so jih podale nekatere države. (Enostranske izjave o zaščiti manjšin so podale: Albanija, Estonska, Latiška, Litva.)

Nadzorstvo nad izvrševanjem dolžnosti iz teh členov ima svet Društva narodov. (Od nadzorstva so izvzeti členi o varstvu manjšin v pogodbi z Armenijo.) Vsak član sveta ima pravico, da opozori svet na vsako prekršitev ali nevarnost prekršitve. Torej niti po-

samezne države niti manjšine ne morejo pravnoveljavno spraviti pred svet kake kršitve, ta pravica je rezervirana samo članom sveta. Vendar so umele države, ki so članice Društva narodov, a ne sveta, tolmačiti besedilo § 2. člena 11. pakta Društva narodov tako, da lahko pravnoveljavno spravijo pred svet kršitve določil o zaščiti manjšin. Kakšne so sankcije za primer kršitve teh obveznosti, iz pogodb ni razvidno. Kajti pogodbe govorijo samo splošno, da podvzame svet v primeru kršitve po lastnem preudarku mere, ki se mu zde v danem primeru primerne in učinkovite. Dosedanja praksa je pokazala, da se omejuje svet na vlogo garanta-posredovalca in da ni skušal do sedaj v nobenem primeru izsiliti svoje odločitve (Mandelstam, o. c., str. 494. «... que le Conseil n'a jamais chercher à imposer une décision à l'Etat, objet d'une plainte, mais s'est efforcé, au cours des negotiations, à lui faire accepter les solutions qu'il jugeait conformes à l'intérêt international»).

Vse določbe mirovnih in manjšinskih pogodb, nanašajoče se na zaščito manjšin, so samo splošne, bolj principi kot določbe, zato so potrebni za njih izvrševanje posebni zakoni v posameznih državah. Samo določbe o državljanstvu, ki pa se tukaj niso upoštevale, ker je smatrati, da je ta snov danes definitivno urejena, so čisto konkretne. S tem prihajamo k težišču vsega vprašanja: ali bodo države izdale posebne zakone, ki bodo resnično oživitvori principe, postavljene v zaščito manjšin v mirovnih in manjšinskih pogodbah? Ker imamo že razne take zakone, kakor n. pr. češkoslovaški jezikovni zakon, poljsko uredbo o uradnem jeziku pri sodiščih in notarijatu v nekdanjih pruskih delih Poljske, estonski zakon o avtonomiji, se vidi, da so vsaj nekatere države izvedle predpise o zaščiti manjšin in da so šle celo dalje, nego so to zahtevale mirovne pogodbe. Primer: estonski zakon o avtonomiji, dasi Estonska ni zavezana k zaščiti manjšin. Vendar je to bolj formalna stran tega vprašanja, tudi če bi bile vse prizadete države izdale že potrebne zakone: kajti bistveno je, ali se ti zakoni izvajajo in kako dolgo se bodo izvajali. (Konec prih.)

L E T E Č I A N G E L

J U Š K O Z A K

(Konec.)

Dizma je moral klečati v kotu pri postelji. Nekaj časa je srborito razbijal z nogami po tleh, ker ni moglo srce preboleti krivice, da bi moral klečati sam v tem lepem, solnčnem dnevu, sedaj, ko se Pik, Linče in Fice podé doli po cesti. Jeza je bruhala zoper očeta, ki je od nekdanj krivičen, da jim ne privošči najmanjšega veselja. Za hip se je pomiril, pa je takoj zopet vzbesnel, da ne

more v svoji nemoči streti te železne pesti nad sabo. Bobnelo je po postelji, udarjal je s čelom ob tla, rjovel in zategoval, da bi se ga moralo usmiliti kamenito srce. Toda oče se je v sosednji sobi molče izprehajal gori in doli. Tedaj se je Dizmi zazdelo, da se mora svet porušiti od krivice, ki se mu je zgodila. Obšla ga je želja, da bi umrl, za kazen trinogu, ki hodi v sosednji sobi gori in doli. Iz žepa je potegnil vrvico. Napravil je zanko in jo pritrdil ob končnici. Počasi se je spuščal na tla. Zanka se je ožila, zadržala je vrat, žile so se napele, kri mu je udarila v glavo, da bi lobanja počila. Od bolečine in strahu je vzkričal z rokami, vrvica je spolzela s končnice. Hitro je odmotal zanko; tiščalo ga je v grlu, pred očmi mu je bila megla, da je komaj gledal. Ustrašil se je bolečine, videl je, da ni lahko umreti. V zapuščeniosti je le še bolešno ječal. Sedaj ni mislil več na očeta, na one za vodo, pojemal je od tegobe. Ko mu je opešal glas in so se posušile solze, je zaril glavo v blazine ter ždel tiho ob postelji. V tej obupni bridkosti se mu je porajala zavest junaštva.

V sobi se je mračilo. Oče se ni ganil nikamor. Dizma je videl, da ni rešitve, ostati bo moral do večerje. Pričel si je preganjati čas. Že od nekdanj si je rad trdo zatiskal oči, da so mu migljale v temi svetle pike, mavričasti utrinki. Ko jih je poizkušal zopet pričarati, je vzbrstelo v prsih skrivnostno hrepenenje. Previdno se je ogledal, če ga nihče ne opazuje. Nato je zamižal, pritisnil glavo v blazine in čakal, da bi se mu prikazal tisti obraz, pred katerim ga je zjutraj tako pretreslo. Želel ga je videti v podobi, ne pa v mislih. V duhu je obnavljal sliko za sliko; kako je lezel na voz, se pritisnil k steklu in je zagledal bele roke. Kako je stala na ploščadi in se ozrla vanj z vdanim, boleznim pogledom. Kakšno obleko je že imela? Vse zaman. — Le mislil je nanjo, v podobi je ni videl. Hrepenenje je naraščalo, da je koprnel. Že od misli nanjo je pozabljal krivico, svet se mu je zdel nebeško lep, kakor da se je prikazal na nebu bleščeč meteor, ki je izpremenil sedanjo podobo zemlje. Zaman. Podobe ni mogel pričarati. Sedel je na tla, si pokrill oči z dlanmi in tiho šepetal, kako se je zjutraj zgodilo, parkrat zaporedoma. Nenadno se je skrčil in zaprl ustnice. Bežen hip. — Iz teme so se izvile razgaljene roke, ki so od zadaj oklenile nežno glavo. — Zakaj tako drhti in se zvija od koprnenja, da bi se v najgloblji tišini dotaknil teh rok, zakaj ne more nič misliti in vre iz njega neukrotljiva želja po njej, tega Dizma ni vedel, niti ni premišljal. Bilo mu je deset let. —

Poslednji prameni zahajajočega solnca so posijali v sobo. Očetovi koraki so utihnili, čez čas so se odprla vrata, Fice se je priplazil. Dizma je radovedno izpraševal, ali je oče kaj omenil o cirkusu. Fice je žalostno odkimal. «Nocoj ne pojdemo», je sklepal

Dizma. Takrat je potrkal Frgolinov na okno. Ko sta previdno odprla, jima je zakričal: «Ti, mati je vzela tri iz cirkusa na stanovanje.» Tako hitro je zbežal, da ni mogel Dizma nič izvedeti.

Pri večerji se je očetu že otajalo srce. Visoko so se mu vzbočile obrvi, z obžalujočim glasom je izpregovoril: «Nocoj bi šli v cirkus, če ne bi...» Dizmovo uho je razločilo, da je očetu nemara prav tako žal, kot njemu, zato je molčal. Tudi Fice, ki je povešal obrito glavo na krožnik, je vedel, da mora zmagati očetova trma. Ko so vstajali, je oče obljubljal: «Jutri zvečer, če bosta ubogala.»

Nocoj sta se preHITEVALA v poslušnosti. Izpod odeje se je še nekaj časa oglašalo zadovoljno hihitanje, pa je kmalu v temi zamrlo. Dizma se je pokrtil čez glavo in se tako zvil pod odejo, da mu je bila brada med kolena. Željno je pričakoval, da bi se mu prikazal jutranji obraz, toda spanec mu je ugasnil notranji vid.

Popoldne so se zbrali pod orehom na dvorišču. Frgolinov je bil prejšnji večer v cirkusu. Razgreto je pripovedoval, da so mu dovolili vstop za tri mačke. Danes ima v zaboji pod posteljo že zopet dve. Širokoustil se je, kako je lev pred njegovimi očmi eno raztrgal. Dizma je verjel vse, tudi lažem. «Predstava je bila imenitna. Toliko, da ni tiger razmesaril gospodarja na drobne kosce.» Fice je kar požiral pripovedovanje. Tiger je renčal, zarjovel in planil z odprtimi žrelom proti gospodarju. Takrat so pričeli streljati z revolverji.

Dizma je zvedavo izpraševal: «Kaj počno Vaše iz cirkusa?» «Jih nič ne vidim. Zjutraj so odšle zgodaj, imajo skušnjo.» Nato je zaničljivo pristavil: «Suhe pretege. Gori po zraku se mečejo.» Pik ni imel obstanka. Do večera mora imeti tretjega mačka. Poberisal jo je z dvorišča.

Dizma in Fice nista mogla pričakati večera. Dan se jima je vlekel kot testo. Oče ni ves dan omenil cirkusa, skoraj bi bila pričela obupavati. Šele proti večeru se je zablestelo ugodno znamenje. V kuhinji sta zvedela, da oče ni šel z doma. Sedla sta za mizo, še preden je dekla postavila krožnike na mizo. Tedaj se je prikazal oče. Srce jima je vztrepetalo od veselja, ko sta ga zagledala, praznično oblečenega, z okroglim cilindrom na glavi. Večerjal je kar pokrit. Nato so šli, on v sredi, ob vsaki strani po eden, in so se držali za roke. Vso pot sta mu pripovedovala, kaj sta že videla. Zdaj se nista več bala, da bi se vrnil.

Bleščeče obločnice so svetile nad vhom in so žarko obsevale temne kostonje v drevoredu. Rinili so se skozi gnečo pred blagajno, v kateri je sedelo debelušasto, črnooko dekle z belimi lici kot sneg. Stekleni biseri so ji zvenkljali na vratu in golih rokah. Dizma je opazil, da se je oče parkrat ozrl nanjo, že potem, ko je prejel vstopnice. Med livriranimi lakaji, ki so pregledovali vstop-

nice in odgrinjali zavese, so imeli nekateri obraze, da je bilo Dizmo skoraj strah pred njimi. Nasproti vhoda je bil postavljen visok oder; cirkuški godci so pihali na pihala, in zamolklo je golčal bas. Dizma je ves prevzet stopil v skrivnostni, medlo razsvetljeni prostor. Nad areno, potreseno s svežim žaganjem, je bilo ozračje soparno in nasičeno z vzduhom iz konjskih staj, parfum se je mešal s potom. Dizmi so se širile nosnice, ko je vdihaval ta cirkuški zrak, gosti in mamljivi, da mu je dražil domišljijo. Vhod pod odrom za godbo je bil zavešen s težkimi baržunastimi zavese, kedaj pa kedaj je izza njih pogledal moški ali ženska. Lakaji v živordečih frakih so skakali med ljudmi, jih vodili na sedeže, podili zastojkarje, ki so se poizkušali vtihotapiti zdaj tu, zdaj tam pod plahto. Fice je opazil Pika visoko gori na stojišču in mu dal znamenje. Dizma pa je upiral oči le tja v zaveso. V areni so še enkrat povlekli po žaganju. Medja je mogočno pokazal vstopnico, z globokim poklonom jih je spremljal lakaj do lože tik pod odrom. Dizma in Fice sta se trudila na vse načine, da bi videla za zaveso. Ko je smuknil skozi lakaj, se je toliko odgrnilo, da sta opazila konjsko glavo.

«Oče, konj že čaka!» Fice je silil v očeta, ki je sedel dostojanstveno in odzdravljaj znancem. Za Ficetove besede se ni zmenil, zbadljivo je pripomnil: «Poglej jih Oreškove, za meso nimajo, v cirkus pa morajo.» Nato je pogledal na uro in tako nejevoljno opozoril, da imajo zamudo, kakor da bi z ozirom na važnost njegove navzočnosti ne bili smeli odlašati. Na odru je še vedno globoko sopol bas, toda živahno tekanje lakajev je napovedovalo pričetek. Pred zaveso se je prikazal gospodar. Otroka sta ga takoj spoznala, nocoj je vzbujal njuno občudovanje. V fraku in cilindru se jima je zdel še višji, čutila sta, da se more edino direktor tako hladnokrvno ozirati po areni. Počasi je slekel desno rokavico, izza gardine mu je strežaj pomolil bič. Tedaj je godba za hip utihnila. Vse oči so se hkrati uprle pod oder. Prožno je skočil direktor v areno, se lahko priklonil in tlesknil z bičem. Lakaji so se hitro postavili v red, godba je udarila koračnico. Baržunasta zavesa se je razdelila, izpod odra je planil v areno visok belec, z veliko črno liso na čelu. Na njem je sedela vitka balerina, ki se je takoj z lahnim vzklikom vzpela na noge, da je stala na blešččem hrbtu ter se smehljala ljudem. Konj je drvel v krogu, direktor se je obračal za njim in ga priganjal z bičem. Dekle se je nagnilo v areno, v največjem diru je sprostrlo levo nogo ter se z razpetimi rokami držalo na desni. Dizmi se je zdela nebeško lepa; tako lepo oblikovana meča, mišice v stegnu napete, frfotajoče belo krilce, bila je kakor metuljček. Utripalo mu je srce, krčevito je stiskal roke na kolenih. Tedaj je spolzela s konja, pre-

skočila areno, da bi se v skoku povzpela na konja. Direktor je tlesknil z bičem, konj je pospešil tek. Dekle je omahnilo in vzkliknilo. Dizmi se je zdelo, da so se ji zaiskrile oči in se ji je bolešno spačilo lice. Stekla je na nasprotno stran in pričakovala dirjačega belca. Ostro je zažvižgal bič, dekle je zvonko vzklikalo. Še enkrat se je odgnalo, skoraj viselo je v areno in že je obstalo na širokih bokih. Navdušeno ploskanje jo je pozdravljalo. Tudi Medja je smehljaje ploskal in mežikal otrokoma. Konj je švignil mimo njih skozi zaveso, mala jahalka je odskočila in še parkrat priskakljala v areno. Dizmi se je zdela zdaj na tleh tako majhna, da bi se lahko z njimi igrala.

Medja je potisnil cilinder na čelo ter hvalil z občudovanjem: «To je umetnija!» — «Kaj, oče?» — «Ona in konj.» Ni še izpregovoril, ko so pričeli valiti v areno veliko preprogo. Medtem ko so jo lakaji razgrinjali, se je pojavil med njimi debelušast človek z okroglim, zelenim klobučkom na glavi. Sprva ni nihče vedel, kaj hoče. Z roko je delal, kakor bi nekaj lovil. Dizma in Fice sta se naslonila čez ograjo. Visoko gori pod šatorom je prišel žvrgoleti škrjanček. Razločno so gledalci slišali, kako se spušča iz zračnih višin. «Tiče posnema», so vzkliknili vsi trije. Dozdevni škrjanček mu je priletel na dlan in zopet izginil v 'zračnih višavah'. Med ploskanjem so se drug drugemu smejali: «Sem mislil, da ima res tiča!» Nevidni vrabci so čivkali, skovikali so čuki, prepodil je jato jerebic, sladko se je oglašal kanarček, viharno navdušenje je prevzelo gledalce, ko je mož prišel loviti mala piščeta, na vse strani bežeča pred njim. «Kako ljudje denar služijo», je modroval Medja, ni pa znal radovednima otrokoma razložiti, kako je mož pričaral različne glasove.

Resnobno so se oglašali na odru rogovi, ko sta prišla v areno mlada Indijanca. Fant se je postavil ob leseno steno, dekle je vzelo ostro brušene nože. Pričela jih je metati proti fantu. Nož se je za nožem pičil v mehki les, kmalu je bila fantova glava obkrožena z ostrimi rezili. Medja se je okrenil: «Hudič, da ne morem gledati!» Fanta pa sta požirala z očmi. «Oče, zdaj poglej!» je glasno kričal Fice. Indijanec je stal razkoračen, z razpetimi rokami ob steni. Noži so mu pikali ob vsem telesu, da se je zdel prikovan. «Mene kar zebe», je razlagal oče.

Indijanca sta se poslovila. S huronskim vpitjem so se privalili v areno klovni. Otroka sta skočila s sedežev in se glasno režala šarastim norcem, ki so se prekopicavali, klofutali in preobračali kozolce. Nato so se živahno pomenkovali. Otroka nista razumela, za kaj gre. Oče jima je tolmačil: «Stavijo, da onile debeli ne prenese košare jajc na nosu do vrat.» Stava je bila presekana, lakaj je prinesel košaro z jajci. Najdaljši med njimi je vzel iz košare

jajce ter preizkusil trdoto. Rumenjaki se mu je pocedil po roki. Ko se je še enkrat uveril, da so jajca pristna, je izročil košaro debelemu, ki jo je nataknil na drog in si ga postavil na nos. Nekaj časa je dobro držal ravnotežje. Približal se je loži, kjer so sedeli Medjevi. Tik pred ložo se je spotaknil, drog se je nagnil, iz košare so pričela leteti jajca. Ljudje so zakričali. Medja je preplašeno odskočil iz lože med višje sedeže. Toda jajca so bila ponarejena in privezana. Tako bliskoma se je vse to zgodilo, da so gledalci udarili v bučen smeh in se je Medja ves zardel vrnil v ložo. Debeli klovn se mu je klanjal in se opravičeval, da je bilo Medji še bolj nerodno. Fice se je hahljaje nagnil k Dizmi: «Če bi mu midva tako naredila.»

Komaj so se klovn prekozolcali iz arene, je prišel zopet direktor. Njegova točka. Deset krasnih, črnih konj, razporejenih po velikosti. Godba je igrala dostojanstveno koračnico, plemenite živali so se v diru križale, poklekovale, plesale ter se naposled vzpele druga na drugo, da je stala sredi arene živa, črna piramida.

Klovn je naznanil odmor. «Slavno občinstvo je vabljen v menežarijo!» Medja je z zanimanjem ogledoval konjsko stajo in hvalil lepe živali. Dizma se je oziral na vse strani in opazil med hlapci tudi Indijanca, kar se mu je zdelo neverjetno poniževalno za artista. Cirkuske dame so se izprehajale po menežariji, bile so nališpane, da Dizma še ni videl podobnih med mestnimi gospami. Skrivaj je opazoval očeta, ki se je večkrat tako zagledal v te dame, da sta ga zaman izpraševala, kakšna žival je v tej ali oni kletki. Čutil je, da je cirkus tudi za očeta skrivnostni svet, v katerem žive ljudje, ki ne poznajo nobenih takih predpisov in obzirov, kot jih je bil vajen doma. Očeta mikajo te dame, ki se vedejo tako svobodno, ker ne poznajo ozkih domačih sten in žive le svojemu vzvišenemu poklicu.

Zvonec je vabil. Direktor je izpremenil spored, da bi podvojil zanimanje. V indijskega maharadžo preoblečena deklica je stopila med slone. Mogočne, težke živali so bile poslušne kot otroci; pahljali so z uhlji in topo upirali očesca v maharadžo. Pohlevno so se vrteli, sedeli na tleh, stopicali drug za drugim s prednjimi nogami po zagraji arene, se ujčkali in plesali. Le redko je kdo pozabil, kaj mora storiti in se je nerodno okrenil v lastno smer. Celotna otroka sta živo čutila, da je za vselej ukročena strašna sila v teh ogromnih telesih. Ljudje so slabo ploskali, molče so strmeli v areno, kakor da jim je tesno pred to sivo, neizmerno melanholijo.

Za sloni so se zopet od vseh plati pripodili klovn in uganjali burke, dokler so lakaji sredi arene postavljali na nizkem odru male igračke, posteljico, mizico, stolčke, prav tako majhne, kakor

se z njimi igrajo otroci. Dizma in Fice sta nekaj časa negibno strmela. Majhna, dresirana opica si je pred njimi slekla površnik, sedla k mizici, naročila čašo likerja in zvrnila. Nato si je prižgala cigareto. Kadar je potegnila, je vselej bolestno utripnila z očesci. Nato se je splazila na kolo in se odpeljala po odru. Tedaj je gromoviti smeh pričel mešati ubogo žival. Pozabila je, da mora sestiti na stol pri postelji in se sezuti. Neusmiljeno ji je gospodar navil uho. Precej časa je poteklo, da se je zavedela in se sezula, pričela slačiti nogavičke, suknjič in hlačke. Nebogljeno je stala v srajčki pred posteljo. Pritisnila je na gumb, nočna svetilka na omarici se je užgala. Nato je odprla vratca in izvlekla belo posodo. Otroci so rjuli od smeha. Ko je počenila, da bi opravila potrebo, sta Dizma in Fice odskakovala na stolih. Naposled je zlezla pod odejo in ugasnila luč. Ljudje so ploskali, da so jih pekle dlani. Mali opici pa so se žalostno svetile oči, otožno se je priklanjala, kakor je bila zdresirana, da se mora zahvaliti za priznanje, ki ga menda ni čutila. Ko so se ljudje umirili, je dejal Medja, čeprav sam ni vedel, zakaj: «No, zdaj poglej človeka!» Za njim je sedela gospa iz predmestja, ki je vsa zasolzena od smeha venomer vzklikala: «Oh, saj počim.»

Lakaji so postavili v areno desko z velikim, čitljivim napisom: «Mrs. Špiridonove, leteči angeli, svetovna atrakcija.» Odmotali so dolgo lestev iz vrvi, visoko gori pa so odpeli dva trapeca, na katerih so blestele kovinaste prečke. Tišina pred nastopom. Lakaji so držali zaveso in odrinili zagrajo. V poslednjem hipu je skočil eden v areno in popravil preprogo. Dizma je opazil, da so privarili do arene veliko mrežo. «Nevarna stvar», je pripomnil Medja. In že so stale sredi arene tri sestre v azurno modrih trikojih s srebrnimi zvezdami na prsih. Bile so si zelo slične, le vsaka za glavo višja od druge. Najmlajša je bila ona. Dizmi je kri zalila lice, stisnil se je na stol, srce mu je slišno utripalo. Ni trenil z očmi od nje. Stala je pod lestvo in se z nasmeškom ozirala v starejši sestri, ki sta že plezali v višino. Goste lase je imela tesno spete zadaj na tilniku. Nato se je dvignila kakor veverica, lahko so se ji napele grudi. Dizmi se je zdela tako lahna in nežna, kakor bi telo ne imelo nobene teže in bi bila le zgolj čista lepota. Navadne obločnice so ugasnile, v temi jih je žarko osvetljevala luč iz žarometov. Blestele so srebrne zvezde na prsih. Hitro so se menjavali prizori. Dizma se je oklenil stola, roke so mu drhtele. Tam gori so se stoje v veletoču vrtele kot živa kolesa. Potem je obvisela v zraku veriga teles, najmlajša je bila spodnja. Zdaj in zdaj se je izvil kateri rahel vzklik. In zopet se je veriga v lastnih udih dvignila ob sebi, vse tri so stale na trapecu. Ljudje so molče strmeli v višino. Tedaj je dala godba bučno znamenje. Lakaji so prihiteli

in razpeli mrežo nad areno. Grobna tišina je zavladata v cirkusu. Starejša je zatočila srednjo, da se je v letu lahko oprijela nasprotnega trapecca. Vse tri so ostro pazile druga na drugo. Na nasprotnem trapecu je srednja dvignila roke, starejša na tej strani je vzela najmlajšo na rame in ji čvrsto oklenila roke. Dizma je čul vzklík: «Eli!» Ljudje so vstajali s sedežev. Tisti hip se je starejša z mlajšo zatočila, roke so se razpele, spustile in Eli se je skozi zrak zazibala k srednji, ki jo je prav tako v veletoču ujela, kakor jo je starejša izpustila. Nekdo je poizkusil ploskati, pa je moral utihniti. Zgoraj v zraku sta se starejši vrteli v kolesih, mlajša pa je plavala po zraku od ene do druge. Od časa do časa je svisnilo: «Eli!» Nenadoma se je veriga sklenila, Eli je zvezala obe sestri, takoj nato so obstale vse tri na trapecu in se poklonile ljudem.

Vžgali so obločnice, godba je svirala veselo koračnico, ljudje so besneli od razburjenja. Medja je stoje ploskal. Dizma pa je trepetal na stolu in ni mogel izpregovoriti besede, tako se mu je izsušilo grlo. Žarče oči so bile uprte v Eli, ki se je prva spustila na tla in odbrzela iz arene. Ko je hitela mimo lože, je opazil Dizma, da se ji je lice izpremenilo in se ji oči zopet tako žalostno svetijo. Kadar jih je ploskanje priklicalo nazaj v areno, se je vselej prisiljeno nasmehnila. Dizma je slišal očeta, kako je razlagal Ficetu: «Takim že v mladosti polomijo kosti.» Od sladkega genotja se ni mogel premakniti, drhtel je, kakor bi ga zeblo. Zdaj je poznal njeno ime. Neslišno so se pregibale ustnice: «Eli, Eli!»

Lakaji so pričeli postavljati v areni ogrodje za železno kletko, v katero spuste divje zveri. Pred ložami se je prikazala Eli. V ohlapnem plašču je ponujala fotografije treh sester Špiridonovih, letčih angelov. Medja je kupil. Dizma je krčevito lovil pogled, toda Eli se ni ozrla nanj, otožno se je zahvalila in se vila dalje med sedeži. Oče ga je moral dregniti, tako se je zagledal. Na podobi njeno lice ni bilo vidno, ker je bila slikana visoko na trapecu. Vseeno jo je Dizma krčevito stisnil na srce.

Predstava z levi in tigri ga ni več zanimala, venomer se je oziral proti zavesi, da bi jo še enkrat videl. Ko je stari lev skakal skozi obroč, se je prikazala. Bila je oblečena kot takrat zjutraj. V areno se ni ozrla, malomarno je odšla, Dizma ji ni mogel pogledati v lice.

Domov grede je Medja hvalil cirkus. Zavili so v temne ulice, otroka sta se obešala na očeta. Dizma je pozabil vse, nočoj je nosil v srcu veliko skrivnost. Drgetal je in ni vedel, ali od hlada ali od vzklíka: Eli!, ki mu je še vedno zvenel v ušesih. Izpraševal je očeta, kaj mu je bilo všeč. Medja je poveličeval konje in se smejal klovnom, ki jih ni še pozabil. Užaloščeno je Dizma podaril: «Meni najbolj leteči angeli.» Če bi oče pazil nanj, bi bil

moral čutiti, kako se mu trese glas. Pa je le modroval: «Takim polomijo kosti v zgodnji mladosti.» Dizma je radovedno izpraševal, kako se to zgodi? Oče je samozavestno razlagal: «Direktor pozna svoje ljudi in ve, kako jih bo izšolal. Takim otrokom zmehčajo kosti, potem jih vežbajo vse življenje.» Dizma je razmišljal o očetovi trditvi, zanj je bila Eli tudi z zlomljenimi kostmi resničen angel, kakršnega je včasih slutil v nebesih. Da bi še govorili o njej, je izpraševal očeta, ali ve, kako živijo ti ljudje v cirkusu. Medja se je delal, kakor da ve in pozna vse; otrokoma so bili njegovi odgovori edino odločilni. «Slabo živijo,» je pravil, «direktor jim plačuje malo, misli, da je boljše za ljudi in živino, če so lačni. Zjutraj in popoldne se pripravljajo za večerni nastop, potem predstava in spat. Dokler se ta ali oni ne ubije.» Dizma se je zdrznil, glas se mu je zatikal v grlu: «Oče, se jih veliko ubije?» Medja ni niti slutil, kako sinu utripa srce. «Veliko, skoraj vsi.» Dizma je s težavo zadrževal jok, imel pa je solzne oči. Grenko je mislil na Eli. Da bi se ubila, ne, tega ni mogel verjeti. Sočustvoval je v srcu, da so ji oči zategadelj tako žalostne in strme v solnce ter se ne ozro nikamor. Eli strada, Eli trpi vsak dan težke muke, sleherni večer zre smrti v oči. Občutil je vročo željo, da bi ji razodel, kako težko mu je zanjo. Kar bi želela, vse bi ji storil. Da bi le odprla ustnice in povedala, kako rad bi jo imel doma poleg sebe, doma v sobi.

Ko se je doma zvil pod odejo, je domišljija ustvarjala presrečne slike. Oče bi jo tako lahko vzela za svojo, pri jedi bi se ne poznalo. Živela bi lahko v sobici spodaj. Ko bi Dizma zjutraj vstal, bi jo zagledal zunaj na hodniku. Dekla bi prinesla zajtrk. Skupaj bi jedla, drug drugemu nagajala in se smejala. Potem bi se igrali na dvorišču. Nič več divjih iger, katerih oče ne mara. Z Eli bi čepela v kakem kotu in bi se pomenkovala vse do večera. Po večerji bi zopet sedela tesno objeta na hodniku in bi šepetaje gledala v zvezde nad košatim orehom. Njeno lepo, belo roko bi Dizma držal v svoji. Eli bi ne bila nič več žalostna, lahko bi se smejala.

V temi je Dizma tako goreče hrepenel, da ni bilo zanj med željami in resnico nobene razlike. Venomer si je ponavljal, da mora želeči, strašno želeči, pa se bo zgodilo. Tako živo je doživljal slike skupnega življenja, da je včasih razklenil prste, da bi stisnil belo ročico. Počasi se mu je pričela Eli v podobah izgubljeni. Še jo je čutil poleg sebe, toda ni videl, kako gleda, ali se smehlja, ali je žalostna, kakšne ima lase, kakšno obleko. Mižal je in jo šepetaje klical: «Eli, Eli!» Tedaj mu je spanec zastrel privide.

Drugo jutro je dolgo sedel na postelji in se začudeno oziral. Kar je sinoči premišljal in doživljal, se mu je zdelo tuje. Le to je

vedel, da Eli resnično živi na svetu. Pričel je dvomiti, če bo mogel očeta preprostiti, da bi jo vzel za svojo. V dvomih ga je od koprnenja pričelo boleti srce.

Za vodo so se sešli s Pikom. Odkar je bil cirkus, se je Pik le redko prikazal. Otroci so mu zaupali, da pozna vse cirkuške skrivnosti, in Dizma bi bil rad prav danes marsikaj zvedel.

«Si videl naše pretege?» je zaničljivo vprašal Dizmo. «Tako bi se vsak znal zvirati.» Dizma je zardel in molčal, Ficetu pa ni bilo mar, da bi se zavzel zanje. Le očetovo modrost je predajal: «Takim že v mladosti polomijo kosti.» Pik se je živahno zasmel: «Tvoj oče je norec!» Oba sta ga užaljeno pogledala. Pik pa je bil zadovoljen, da se je maščeval nad Medjo, ki mu je že davno prepovedal domači prag. Čez čas je Dizma pritajeno vprašal: «Ali so še doma?» Frgolinov je zmajal z glavo: «Zgodaj so odšle. Danes pojdejo le starejše, mi je dejala Eli, nocoj ostane sama doma.» Dizma se je zavzel, ko je čul, da govori Eli s Pikom. Fant je zvedel novico bržkone od matere, pa se je vseeno bahal: «Kadar bi hotel, pa ne maram, je tako neumna.» V hipu je Dizmi vzplamtelo lice. «Tiho bodi, jaz jo imam . . .» Jecljaje se je okrenil. Frgolinov se je pričel divje smejati: «Čakaj, ji že povem, Špiridonovi zvirni, da jo imaš rad.» Dizma se je sramoval, da je izbleknil skrivnost, toda zanesel se je na svojo moč, zaradi katere bo moral Pik molčati. «Besedo zini!» mu je zapretil. Frgolinov je plesal pred njim in se režal: «Pojdi z mano, pa jo boš videl. Jaz nosim vodo zjutraj v cirkusu.» Dizma se ni dolgo pomišljal. Misel nanjo je bila jačja kot strah pred očetom. Le Fice ni imel poguma, da bi zapustil dom.

Spotoma je Pik razlagal Dizmi čudne stvari. Bil je mlajši, toda v prostosti, ki jo je užival, je vedel precej več o svetu kot Dizma. «Sinoči,» je pravil, «sem se skrivil pod posteljo, ko so prišle domov. Videl sem, kako so se slačile. Še nikoli nisem videl tako oblečene ženske.» Dizmi je srce burno utripalo. Tako blizu njih, le zid ga loči, pa ji ne more gledati v lice. Frgolinov ima srečo, vselej in povsod. Od blizu jo je videl. Tako se mu je mešalo, da je bil kar omočen.

Frgolinov je smuknil v konjsko stajo, kjer so ga dobro poznali. Hitro je prijel za čeber, šla sta po vodo. Molče jima je pokazal hlapec, katerega konja naj napojita. Sinočnji lakaji so bili danes zamazani, goloroki hlapci, ki so čistili konje, da so se svetili. Nekateri so pometali, kidali in nastiljali. Iz arene so prihajali različni glasovi, tudi ženski. Dizma je ves čas napenjal vrat, kje bo zagledal Eli. Tiho je izpraševal Pika, ki je rezko odgovarjal: «Mene ne briga, tja noter poglej.» Dizma je spustil čeber, Pik se je postavil med tetovirane hlapce, pobral zavrženo cigareto in moško prižgal čik. Boječe se je motovilil Dizma pred zaveso, do-

kler se ni ojunačil in odgrnil. V areni je bilo vse drugače kot zvečer. Artisti niso bili preoblečeni, nekateri so se vadili, drugi pogovarjali. Tam na zagraji je sedela Eli v rožasti obleki. Malo-marno je križala noge, podpirala glavo in strmela gori v trapez, na katerem sta sestri glasno preizkušali novo vajo.

Dizmo je skelelo pri srcu, da je zajemal sapo. Vsi drugi obrazi so se mu zabrisali pred očmi. Bal se je, da ne bi vstala. Če bi se hotela ozreti vanj. Tudi danes ima tako žalostne oči. Dizma je pozabil lice in roke, kakor jo je videl prvi dan, le v oči se je zamaknil. Ni videl, da stoji zadaj za njim hlapec, ki bi rad v areno. Kakor da je na drugem svetu. Tedaj je zaslišal tuj glas, nekdo mu je prisolil tako zaušnico, da se je opotekel na slamo, toliko, da ni priletel pod konja. Zapeklo ga je in mu zvenelo v ušesih. Bil je osramočen, da bi se najrajši pognal v plečatega hlapca ter mu pregriznil vrat. S takimi ljudmi mora živeti Eli, je bila prva misel. Molče se je pobral, zadrževal jok, da bi nihče ne opazil njegove sramote. Če bi bil doma, bi se že maščeval. V tem svetu pa se je čutil tako zapuščenega, da bi žrtvoval vse, če bi mogel biti kakor Frgolinov Pik, ki je stal med hlapci, držal roke v žepu in kadil cigareto. Potrt nad lastno malenkostjo se je podal k Piku in ga prosil, da bi šla domov. V srcu mu je dozoreval sklep. Dobro se je spominjal Pikovih besedi, da bo Eli nocej ostala doma. Pik ga ni niti slišal, tako domačega se je že počutil med hlapci. Skozi stajo so prihajale sestre, Eli je bila zadnja. Postala je pri črnem poniju in se mu smehljala. Dizma jo je zapazil ter odrevenel. Videl je, kako je stopila k jaslim ter božala konjička po čelu. Kako so ji zažarele oči. Tudi Dizma bi se bil rad približal, skupaj bi božala ponija, toda ni se mogel ganiti. Bil je prikovan in je ves gorel od sreče. Eli se je ozrla za sestrami in odšla. Hlapec je stal na poti in se ji ni umaknil. Dizmo je zbolelo, ko je videl, da se mu je morala izogniti. Nihče se ne zmeni zanjo, ki je lepa, kakor svetnica.

Pik je zaničljivo zamahnil z roko, ko je Dizma silil vanj: «Zakaj je nisi ogovoril?» Zdaj je čutil tako tesno vez med njo in seboj, da bi se oklenila drug drugega, kakor hitro bi izpregovorila besedo.

Pri kosilu mu je bila glava vroča in se mu je tako čudno bledlo, da ni prav nič slišal, o čem se pogovarjata oče in Fice. Jed mu ni teknila, vse je bilo presuho, da se mu je v grlu zatikalo. Oče ga je parkrat pogledal, opazil je njegovo zmedo. «Zakaj ne ješ?» «Ne morem.» Odložil je žlico in se pripravljaj na tisto težko besedo. Čim bolj je premišljal, kako bi rekel, tem bolj so se mu kalile misli. Vročina v glavi je naraščala, pred očmi se mu je meglilo. Oče je že pokôsil in se zagledal skozi okno. Dizma je

vedel, da prihaja poslednji trenutek. Brez zveze s prejšnjim pogovorom je bleknil: «Oče, ali bi prišla, če bi takole iz cirkusa vzeli za svojo?» Fice ga je debelo pogledal, v otroški preprostosti so se mu svetile oči. Medja se je ozrl na sina, nasršil je obrvi, nobene ni rekel, vstal je od mize. Dizma se je zmedel, skočil je na hodnik in pobegnul na dvorišče, kjer se je zaril v temen kotic v drvarnici. Srce mu je tako bilo, da ga je čutil v sencih. Med njim in očetom je zeval tak prepad, da je od strašne bridkosti pričel ihteti, dokler ni izbruhnil v krčevit jok. Dolgo časa je tako preždel. Objokaval je svojo zapuščenost, neizpolnjeno hrepenenje po Eli, brez katere se mu je zdel svet neobljuden. Zdelo se mu je, da se ne more z nikomer več igrati, nikomur nič povedati, kajti brez Eli so zanj vsi le mrtve podobe. Popoldne je čul, da ga kličejo, pa se ni ganil iz koticčka. Brezmejna žalost mu je postala uteha in je v trpljenju užival. Debela podgana je prilezla iz kota in ga nekaj časa ogledovala. Ker se ni premaknil, je pričela brezskrbno vohati po tleh. Ure so potekale, Dizma si je zatiskal oči in ves trepetal, kadar se mu je prikazala iz teme. Novo upanje mu je zvalo smehljaj na ustnice, drzen sklep se mu je zdel v polmračnem prostoru preprost in lahko izvedljiv. Čakal je večera in delal načrte. Ko je na dvorišču vse utihnilo, se je splazil za vodo in skozi sosedovo hišo na cesto. Oprezno je pogledal pri Frgolinki skozi okno. Dekleta so bila še doma. Skril se je v sosednjo vežo, da bi ga domači ne opazili. Videl je, kako se je vračal oče domov, glavo pokonci, cilinder na očeh. Kmalu se je odprla Frgolinkina veža, vse tri so odhajale. «Po večerjo gre», je mislil. Ko so izginile pri Znamenju, se je previdno pomaknil iz skrivališča, rahlo odrinil vrata pri Frgolinki in smuknil v vežo. Soba je bila zaklenjena. Vrnil se je na cesto in poizkušal pri oknu, bilo je le zaslonjeno. V skoku je bil v sobi.

Ko se je razgledal, je videl razmetano obleko, sladek vonj parfuma ga je objel. Zaprl je okno in se skrila pod posteljo. Zdaj ni več premišljal, kaj počne. Včasih so mu zadržtele ustnice. Rad bi bil molil, da bi se vrnila, pa ni mogel od razburjenja. Pričel je preštovati žeblje v deskah in ugibal iz liha in soda števila, če se bo uresničilo pričakovanje. Dolgo je bilo vse tiho. Nato je rahlo zaškripal ključ. Dizma se je zvil. Živo bitje je vstopilo v sobo; izpod postelje je videl, kako se premikajo boječe noge, tako tenke v gležnjih. «Eli!» mu je udarilo v glavo, tresel se je po vsem životu. Dekle je sedlo na postelj, pod katero je čepel in si sezulo čeveljčke. Dizma je zadrževal sapo, da bi ga ne izdala. Noge so se mu zdele tako čudovito lepe, kakor bi ne stopale po tleh, ampak po perju. V srcu ni bilo želje, le gledati, večno gledati bi hotel. Eli je stopila

k oknu in rožljala s posodo. Dizma je sklonil glavo, da bi jo videl. V medli svetlobi je razložil vitko postavo, glavo so mu prikrivali gosti lasje. Tedaj se je zgodilo nekaj, česar Dizma ni mogel prav razumeti. V sobo je težko pridrsala starejša ženska. Dekle je zakričalo, obe sta planili iz sobe. Dizma je počakal še trenutek, vrata so ostala na stežaj odprta, iz veže se je čulo srdito Frgolin-kino hreščanje. Hitro je zlezal izpod postelje, toda v tistem hipu je bil moker od glave do pete. Nikamor ni pogledal, skočil je na okno, se pognal na cesto, bežal tako premočen, da se je za njim poznala sled. Stara Frgolinka je stala s čebrom v roki na pragu in kričala nekaj, kakor ‚Medjeva baraba‘. Fant je bežal kakor neumen pred zvenečim glasom, ki se je zanašal v Medjevo hišo, da bi opozoril vse predmestje, kakšni so ‚boljši‘ sinovi. Preden so se pokazali ljudje na oknih, je bil Dizma za vodo in v drvarnici. Nekaj časa je trepetaje pričakoval, kaj bo. Zdaj in zdaj se bo oglasil oče, gotovo mu je Frgolinka povedala. Gori na hodniku je bilo vse tiho. Dizma je vedel, da večerjajo, le njega ni. Od mraza so mu šklepetali zobje. Nekdo ga išče, odpira shrambe. Pred drvarnico stoji. Vrata so se odprla. Zagledal je staro služkinjo. Rotil jo je, naj nikar ne pove očetu, kako ga je našla. Zlagal se ji je, da je padel v vodo, ko je lovil kapelje. Skrivaj mu je prinesla obleko in skrila mokre cape. K sreči ni bilo očeta več doma. Hitro je povečerjal in smuknil v posteljo, kjer si je ogrel premraženo telo. Ko se je zavedel, kaj se je zgodilo, ga je napadel sram, da ga je pod odejo oblivala rdečica. Boječče se je stisnil, ko je začul v sosednji sobi očetove korake. Ustavljalo se mu je dihanje, ko se je oče razgledoval v otroški sobi. Nič. Odšel je. Dizma se je oddahnil, upanje, da ne ve, se mu je utrjevalo. V prsih pa ga je zapeklo. Tako blizu je bil in ni mogel z Eli spregovoriti niti besedice. Ne, Eli ni bila kriva. Stara Frgolinka ga je opazila. Eli bi ne bila stekla iz sobe. Začudila bi se, kaj počne pod posteljo, ko bi ga zagledala. Ko bi ji povedal, da ne more živeti brez nje, bi ga objela s tistimi lepimi rokami in sedela bi na postelji, tesno drug ob drugem. Vse bi ji povedal. Lepo bi jo tolažil, nemara bi se mu celo zjokala ob rami. Neločljivo bi se v srcih združila. Tako mu je koprnenje razplamtelo dušo, da se je vzel na postelji, se oprijel zidu ter prislonil lice na mrzlo steno. Eli, Eli! je šepetal v temni zid. Zdelo se mu je, da ga mora čutiti onkraj zidu. Rahlo je potrkal na zid, v tišini se bo odzvala. Kako bi spala? Frgolinka ji je bržkone povedala, da spi tisti Medjev tik za steno. Še enkrat je potrkal, sedaj močneje. Fice se je vzdihovaje preložil. Dizma se je v srajci opiral na zid in ostro prisluškoval. Nič, nobenega odziva. Revica je zaspala.

Oče se je dvignil na postelji in tiho poklical: «Fice!» Dizma ni niti dihal, dokler ni čul zopet enakomernega očetovega sopenja. Nenadno se mu je zazdelo, da se je onkraj zidu nekaj premaknilo. Krčevito je prižel uho na zid. Drhtel je in upal. Sester se je bala. Zdaj se je dvignila. Smehljaje upira oči v steno. Dal je znamenje. Iz gluhega zidu veje hlad. Ko se je preveril, da je vse zaman, je otožno zdrknil pod odejo. Nocoj ni skrnil glave, kajti ušesom se je še vedno zdelo, da čujejo rahel šum. Pred očmi mu je vstala čudovita podoba. Med črnimi lasmi počivajoča glava se je smehljaje obrnila v zid, rokav je spolzel z bele roke, ki se je dotaknila stene. — Tisti hip je zaspal.

Drugi dan se ni ganil z dvorišča. Pri kosilu se je uveril, da stara Frgolinka vendarle ni povedala očetu. Toda med otroke je Pik raznesel vest, kaj se mu je sinoči pripetilo. Tajil je, kolikor je mogel. Popoldne se je gruča preselila iz zavode na cesto, kakor so se običajno ob Ave zbirali pred Znamenjem. Pik in Linče sta dražila Dizmo, da ga je oblila cirkuška zvira. Dizmi so se od jeze bliskale oči, ker je čutil, kako vidno ugaša njegova oblast nad njimi. V srcu se mu je porajalo nekaj, kakor sram nad tistim genotjem iz noči. Molče je stiskal zobe.

Proti Znamenju je prihajala Eli z lončkom v roki. Pik se je zarežal: «Pa pokaži, da ti ni nič. Izpodnesi jo!» Vsi so strmeli v Dizmo, ki je povešal oči. «Boji se», je siknil Linče. Dizma je vstal iz trope. Molče je šel dekletu naproti. Čudna zmes čuvstev je bila v njem. Zdaj jim pokaže svojo moč, čeprav nad njo, ki mu je sveta. Tudi Eli bo vedela, kdo je Dizma. Bala se ga bo in ga sama ogovorila. Pozneje ji pove, da je hotel zatajiti pred drugimi, kako jo ima rad. In še mnogo se je oglašalo v njem, česar se sploh ni zavedel, ampak je vrelo v krvi. Ni bilo več časa. Že je bil vstric dekleta, ki se je izgubljeno oziralo po hišah. Stegnil je nogo, podstavil, dekle je zdrselo na kolena, mleko se je razlilo. Dizma je videl. Strašno žalostno ga je pogledala. Ko je priskočil, da bi jo pobral, je zakričala in s solzami v očeh bežala, kolikor je mogla. Otroci so molče opazovali prizor ter niso zinili, ko se je Dizma povrnil mednje. Nekaj hipov se je zbegano oziral po njih. Videl je, da so se za Eli zaprla vrata. Od krvi so mu nabrekle žile, zakadil se je v Pika, ga podrl po tleh in pričel divje otepati po njem. Oni se je branil, brcal in kričal, toda zaman. Na njem je ležal Dizma in ga za lase tiščal ob tla. Nenadno se je sklonil in ga ugriznil v vrat do krvi. Potem ga je spustil in bežal domov. Zaprl se je v sobo. Oblile so ga solze, do večerje je krčevito ihtel. Glasno jo je prosil: «Eli, Eli, odpusti!» Iz bolečin se je pričelo svitati upanje, čudno upanje, prvič v življenju. Vzel je papir in poizkusil pisati, čeprav so mu solze kapale na črke. «Eli, angel leteči, nocoj

si pri meni...» Pisal je in prečrtaval. Čutil je, kako se mu v črke izliva bolečina in mu je laže pri srcu. Sklenil je, vso noč premišljati. Drugo jutro prepíše na rožast papir, vtihotapi se v sobo in ji položi na postelj. Eli bo brala, zardela, smehlja je mi odpusti.

Dolgo v noč je koval besede in tiščal papir k sebi. Drugo jutro se je skrila na svisli, pisal in pisal, prebiral okorne besede bridkega hrepenenja. Do večera je prepisal. Ko se je pojavil pred Znamenjem, mu je Fice prinesel vest, da je cirkus popoldne odšel. Dizma je onemel. Da ne bo nikoli več videl Eli? Nikoli več! Srce se je trgalo od bolečine. Bežal je v sobo, se zaril med blazine in se tresel od bolesti. Začudeno ga je ogledoval oče. Izpraševal je Ficeta, ki ni vedel, zakaj brat tako neutolažljivo joka. Silili so ga k večerji. Ni maral. «Ta fant je norec», je siknil oče, čeprav ga je rahlo zaskrbelo. Nihče ni spravil Dizme iz postelje. Pozno v noč je od utrujenosti zaspal na premočeni blazini.

Dopoldne je drvel tja gori v drevored. Cirkusa ni bilo več. Arena je bila še vedno potresena z žaganjem, vidno je bilo, kje je bila konjska staja, kje menežarija, kje so stali vozovi. Dizma je obstal pred kostanjem, na katerem je še visel lepak. Dolgo časa je strmel v podobo letečih angelov, treh sester Špiridonovih, svetovne atrakcije. Nato se je ozrl v smer, kjer je tisto jutro stal voz in je skozi okno zagledal bele roke, ki so spletale lase nad bleščočim vratom. Nenadno je stisnil na prsih roke od bolečine, kajti živo je občutil, kako v tem lepem jutru solnčni žarki sijejo v praznino. Zavedel se je, da ne bo nikoli več videl Eli Špiridonove. Odšla je. Ni in ne bo vedela, da je v otroškem srcu razplamtela neutешno hrepenenje, ki ne ugasne do groba.

P R E M I Š L J E V A N J E

ANTON OCVIRK

Žge me bolečina dni samotnih
Lkot napoj iz keliha spoznanj.
Nihče ne pozna noči begotnih,
nevtešenih krikov in iskanj.

Čakam ust nasmeha nepoznanih,
rok skrivnostno-tujih tih pozdrav.
Rad bi las s temote črne stkanih
in opojnih rad bi rož vonjav.

Slišim drevja v vetru trepetanje
in korake slišim, ki gredo.

Težko v meni kamení spoznanje:
Nisi ti, le veje v noč lijo
in z udarci motijo molčanje!

Čutim grozo klicev izgubljenih,
pesmi pete me boli odmev
kakor čudovitih rož ledenih
tesno mrzlih blesketanj odsev.

Kamor grem, nikjer bridkost ne mine,
če poslušam plesne pesmi zvok,
če strmim v oči žená globine
ali če poslušam smeh otrok.

Č A K A J O Č I
S L A V K O G R U M

Takole stojijo v dolgi vrsti, suhi, oguljeni, slabo dišeči, in se skušajo drug nad drugega uveljaviti s svojimi zadevami; vsak ima kaj nadvse važnega nad seboj, njegovega «primera» ni mogoče prezreti. Mnogi si tako s časom izdelajo cel sistem, potuhtajo najraznovrstnejše zvižaje, kako izstopiti iz množice in vzbuditi zase pozornost.

Je tu na primer Kvaček, kadarkoli stopim v dvorano, stoji izven vrste ob lesenem stebru in z napeto pozornostjo bulji vanj. Primoran seveda, da ga povprašam, kaj opazuje, se rahlo nasmehe, zamahne z roko in: O, kar tako, nič posebnega! Črte lesa pač opazujem, študiram njegov sestav. Saj vam je znano, gospod primarij, lesni strokovnjak sem, stavbni tehnik, in takole, ko sem svoj čas — —

Z neverjetno spretnostjo znajo potem na takle uvod pritakniti svojo «zadevo». Niti zave se ne človek in že je sredi njegove življenjske povesti — kako je prišel po krivici sem, kako — o, prosim, gospod zdravnik — z izveličarsko kretnjo dvigne roko ter jo plosko podrži v zraku — prosim, nočem izrabljati vaše dobrotljivosti, samo eno naj mi bo dovoljeno izreči: ali je res tu, tu prostor zame, med temi pameti oropanimi reveži? In bog me naj udari na mestu s slepoto, če nisem na lastne oči videl Trelca (katerégakoli nasprotnika, proti kateremu se je tožaril pri oblastvih vseh stopenj ter advokate in sodnike obdolževal podkupljenosti), kako je v nekem kotu šepetal s predsednikom sodišča samim in mu tiščal v roke bankovec!

Prvi dan, ko sem stopil v bolniško sobo, sem moral poslušati to povest in z morečo sličnostjo besed in kretenj jo moram poslušati sedaj pri vsakem obhodu.

Nekateri so, ki se jim je z leti že popolnoma razkrojil razum, da so postali nezmožni celo govorice, toda svojo «zadevo» imajo še vedno. Še paralizik v mrežnici, ki mu uhaja hrana skozi nos, ker ne more več dobro požirati, mi s prekanjenim nasmehom moli vsako jutro svoj listič, ali pa mi ga neopaženo vtakne v žep. Na lističu ni seveda več nikakih črk, le kaka čudaška vijuga, poslednje njegovo vprašanje in groza.

So tudi, ki se ne znajdejo; ne umejo se potuhniti vase in izdelati pretkanega sistema, neukrotljivo bruhajo iz sebe gnev in upor čez leta še prav tako, kot ob prihodu. Takoj na desni ob vhodu sedi slepi rudar iz Kanade, kolena zajeta z rokami, niha nenehoma v prostor in vpije: Pustite me ven, pustite me ven! Nikdar ga še nisem videl, da se ne bi bil zibal in kričal. Strežaji celo govorijo, da se ziblje tudi ponoči in ga še nihče ni videl spati.

Kratkočasen dvainosemdesetleten starček je tukaj, ta ni imel baje ves čas svojega bivanja v umobolnici druge želje, kot da bi dobil — kilni pas! V istini me je koj prvi dan zaprosil zanj. Posrečilo se mi je, da sem mu ga nabavil, in sedaj hodi ves prevzeten v svojem oguljenem fraku in cilindru naokoli ter nosi pas opet kar povrhu suknje. Skušal sem mu dopovedati, da to ni prav in zdravju celo zelo škodljivo, toda kot je sicer prijazen, v tem je trmast kakor žival. Za nič ga ne morem pripraviti, da bi si opel pas pod obleko.

Mesija, «vsesplošni človeški odrešenik», se sprehaja ob klopeh od stebra do stebra, v svoji vzvišenosti sploh ne opaža navzočnosti drugih, le če ugleda na tleh cigaretni ogorek, se hlastno skloni ter za hip izgubi svojo izveličarsko držo.

Tu hodim med temi ljudmi in sem poln ničvrednosti. Njihov zdravnik sem, pa ne vem nikomur ničesar dati. Vse moje delo obstoji le v tem, da se jim bolj ali manj spretno lažem. Najhujše pri vsem pa je, največja groza: ti ljudje venomer upajo, da se bo kaj zgodilo, č a k a j o !

*

Ta čas se mi živi tako čudno, malone se mi je docela ustavilo življenje. Ničesar nimam pred seboj. Vso večnost polegam v tej visoki, neznosno belo prepleskani sobi in prisluškujem šumom onkraj zidov.

Za boga, česa se neki veselijo, kaj čakajo!

Dà, kaj bi prikrival, živim le od nekega zagrizenega sovraštva do teh stanovalcev onkraj. Zdrav in svoboden hodim med njimi, pa nimam niti malenkosti, ki bi se je veselil, oni pa čakajo s tako živalsko vztrajnostjo! Česa se neki veselijo? Ali res ne vedo, da so za večno zastavljeni s temi belo prepleskanimi stenami in ni prav nobene rešitve?

Sovražim njihov živahen tek ter prerivanje po stopnicah zjutraj ob šestih, ko hite iz spalnic doli v svoj dnevni prostor. Nato potihnejo nekoliko, čez pol ure pa že narastejo zopet glasovi in začuje se cepetanje okrog vrat. Zajutrk. Sovražim njih pohlepno srebanje juhe. Sitijo se z živalskim pohlepom, kot bi vse zastavili na to, da odebelijo.

Vsak je prepričan, da bo jutri, pojutrišnjem odpuščen. Z nečuvnim zaupanjem v usodo pričakujejo, da jih vsak čas odvedejo svojci.

Starec s kilnim pasom mi je na primer včeraj, kot vedno, s prekanjenim nasmehom stisnil v roke listič papirja, na katerem je že zdavnaj odguljen poslednji sled črke:

Gospod zdravnik! Danes pride gotovo! Sporoča mi, da se pripelje z opoldanskim vlakom in me odvede.

Osem let baje že moli ta listič papirja zdravnikom pri jutranji viziti. Žena mu je res menda nekoč pred davnim časom poslala pismo, v katerem mu je zagotavljala, da ga pride iskat.

Stare može imam najrajši, posebno ta starček — takoj od početka sva sklenila prijateljstvo. In ob tej njegovi ganljivi iluziji, ki jo je izrekel s tako otroško vernostjo, se mi je zahotelo, objeti ga, stisnil bi ga rad k sebi zaradi vse svoje ničvredne navzočnosti. Zasramoval sem se pred strežajem. In v čudni razdraženosti, da moram pred osebjem skrivati čuvstva, sem starcu zabrusil v obraz:

To je vendar bedasta laž! Nikdar ne pride nihče po vas in nikdar vas nihče ne odpelje! Za boga, ali res ne pomnite, da vam je žena pred osmimi leti umrla?

Raztrgale so se mu oči, neznanska groza mu je spreletela obraz. Potem — brezmočno se je nasmehnil, poizkusil me je pogovoriti z očmi, naj se ne srdim, izjavo prekličem —

Iznenada pa je zahropel; sunkovito se je vzravnal ter me treščil s poleg stoječim stolom. Z veliko spretnostjo je strežaj, ki je stal pri meni, da me ob takem zaščiti, prestregel udarec, da me mož ni ubil.

V nečuvenci užaljenosti je strgal raz sebe kilni pas, s katerim je imel toliko veselja, zalučil ga je po tleh daleč od sebe in zakričal:

Svinja, svinja, svinja!

*

Ob vhodu na levo je opaziti nekako «boljšo» mizo. Tu sedi šest, osem ljudi, ki jih družijo kakršnakoli imenitnost. Z brezobzirno odločnostjo branijo svojo posest in gorje onemu, ki bi se drznil prisesti.

V zadnjem času se je pojavil božjastnik Magorš pri tej mizi. Nezaslišan dogodek je to in prav radoveden bi bil zvedeti, kakšna zasluga mu je pridobila pravico, sedeti med te odličnjake. Pri vsakem obhodu sedaj žari od zadovoljstva in se odvažno sklanja nad nekako beležnico. Kadarkoli se ozrem nanj, začne naglo pisati. Očividno hoče opozoriti na svojo znamenitost ter vzbuditi v meni zanimanje. Nalašč ga nekaj dni mučim in ga nočem vprašati, kaj zapisuje.

Danes je popustil on, ni mogel dalje vzdržati. Ni mogel več pričakati, da bi ga povprašal po njegovi zaposlitvi; potegnil me je skrivnostno v stran in izpregovoril:

Psihologija je zelo zanimiva veda.

Hm. Da.

Opozoriti sem tako rekoč hotel vaše blagorodje na svoje zapiske v dnevniku. Misliti si morete, da kdo nas inteligentov težko vzdrži brez zaposlitve in tako sem pač sklenil izpolniti čas z izveštnimi opazovanji svoje okolice. Dovoliti mi namreč morate, da mi sredi teh ubožcev vse drugače lahko študiramo bolnike, kot pa recimo vi, gospodje zdravniki. Kajti če stopi vaše visokorodje med nas, tedaj se vsi zelo izpremenijo, kadar vas pa ni tu, so nekateri, če se smem izraziti tako po domače, tako rekoč skoraj popolnoma brez vsake olike. Tako se torej v tem zadnjem času pečam z opazovanjem motenega dušeslovja svojih ubogih tovarišev ter si tu in tam napravim v ta dnevnik kako beležko. Zaradi svojega odličnega ozdravljenja, ki se ga imam vsekakor zahvaliti vam, sem sedaj sklenil, da ta zvezek poklonim vam, da izveste, kako se imamo tudi tako sami med sabo.

Z zahvalo sem zvezek sprejel ter ga še povprašal po zdravju:

Kedaj ste imeli zadnji napad?

Hvala za vprašanje, pokorna hvala! Moje zdravje je tako rekoč popolno in izdatno. Napad — no, pa to se ne more že več nazivati polnovredni napad — imel sem včeraj nekako omotico, pa to je bilo iz želodca in je kmalu prešlo. Zadnje čase mi v

želodcu ni nekaj prav in tako se mi katerikrat zvrtil v glavi od želodčne slabosti.

Tako, tako. No, prav. Pozdravljeni!

Izročil mi je svoj dnevnik: «Zapisnica gospoda Franca Magorša.»

Za boga, česa se neki veselijo!

*

Zapisnica gospoda Franca Magorša.

10. marca.

Pravi mož se nikdar ne sramuje svojega življenjskega položaja, tako tudi jaz izpovem brez ovinkov: nahajam se v blaznici Sv. Križa. Prav nič se ne sramujem povedati, da sem tu, posebno ker jaz sploh nisem duševno bolan, temveč trpim le na nekakih krčih. Neki slabo izšolan zdravnik je nekoč ugotovil — moj bog, kaj se hoče, v vseh stanovih se dobé manjvredni zastopniki — izjavil je, da sem božjasten. Toda je bilo to, milo rečeno, velika nemumnost, kajti bolan sem le na krčih, po izjavi lastne matere, na krčih zaradi prestrašenja. Sicer pa nimam nobenega vzroka, svojo bolezen lepšati, ker hvala bogu sem sedaj že popolnoma ozdravel, in sicer po zaslugi našega novega veleizobraženega zdravnika. Dobil sem šest brizg xiphala, 2., 6., 9., 11., 17. in 19. februarja. Sedaj se nahajam tu le še zaradi kratkega opazovanja, če je moje ozdravljenje v resnici dokončno in me bo prišel vsak čas iskat brat. Zunaj se nameravam posvetiti mirnemu kmetovalstvu in opazovanju narave. Čas, ki ga bom prebil še tu, pa nameravam izrabiti v dušeslovna opazovanja svojih ubogih tovarišev.

Preden pa začnem o teh, bom izpregovoril besedo o naših čuvajih, oziroma strežnikih. Sicer pa to niso nikaki strežniki in je na primer Bledica — to je Janez s pegami — zlobnejši od samega nebodigatreba. Kakor hitro začuti, da je sam z bolniki, že si izmisli kako novo lopovščino. Tako se je minuli teden recimo zabaval s tem, da je s povečevalnim steklom žgal financarja v mrežnici, ki je ubog paralizik in gre vse podenj. Maščuje se nad njim zaradi vednega čiščenja: Stopi k oknu, ujame s steklom solnčne žarke ter jih nameri na kako golo mesto bolnikovo. Ubožec nekoliko časa drži, potem pa bedno krikne in se popraska. Saj ne rečem, saj je do gotove meje to čisto zabavna igra — revež namreč vedno znova takoj pozabi, da ga je pravkar speklo in se moramo smejati vsi, ko čakamo, kdaj bo na novo začutil in se popraskal. Toda jaz sovražim tega pegavca, že dolgo ga imam na piki; ko sem namreč po bolezni prvič vstal iz postelje, mi je takoj navezal na noge krtače in zahteval, naj čistim pod. Ker

sem se upiral, me je švrknil s šibo: hop, hop, dà sem poskočil in tako nehote čistil tla. In tako: hop, hop, je šlo z velikim krohotom po vsej sobi. Tega mu ne odpustim nikoli in sem vedno pazil, kedaj mu povrnem. Sploh pa tudi nisem mogel gledati krutosti z lečo in je povsem nečloveško. Ko je imel prvi prost dan, sem potegnil pri viziti blagorodnega gospoda zdravnika v stran ter mu javil zločinstvo. Peljal sem gospoda zdravnika do Janezovega kovčega in smo takoj z velikim zmagoslavjem izvlekli na dan mučilno pripravo. Na mestu je bil odpuščen iz službe. Sicer je pa zvedel, da sem ga ovadil jaz in mi je še zadnji večer polil posteljo, toda jaz sem rad trpel, ker je bilo v korist skupnosti in nisem prenašal okrutnega mučenja.

*

12. marca.

Ker sem popolnoma zdrav, so me danes premestili na mirni oddelek. Reči pa moram, da se v tej spalnici spi skoraj slabše, kot pa v besnici, kajti tam je imel človek vsaj v noči večinoma mir, tu pa nekdo vso noč sedi na postelji in stoče. Pustite me ven, pustite me ven, je večna njegova tožba. Uverjen sem bil, da bedi, ko tako stoče, tovariši pa so me prepričali, da dela to v spanju. Nemogoče je to prav za prav razjasniti, ker je mož slep, in se ne ve, kedaj gleda in kedaj spi.

V dnevnem prostoru je pa tu mnogo prijaznejše, kot pa v bivališču nemirnih. Okrog štirideset oseb je tu in skoraj vse so zelo zanimive. Kar pa me je zelo dirnilo, je to, da se tu, ob vhodu, šopirijo nekaki «boljši». Imajo svojo mizo, pogrnjeno s prtom in so vedno le sami zase. Imajo kvarte, šah, in nikakor ne razumem, kako trpi vodstvo take posebnosti in samovoljlo.

Tudi neki oficir je zelo ošaben, čeprav ni med njimi. Hodi popolnoma sam zase od stene do stene. Takoj na vse zgodaj sem dobil od njega klofuto, ker ga nisem pozdravil. Obvestili so me, da mu mora vsak salutirati, ki ga sreča zjutraj prvi, sicer ga kaznuje. Tudi tega ne razumem, da trpi vodstvo take nasilnosti.

Res ne vem, zakaj so oni «boljši» tako imenitni, mar nismo vsi tovariši? Možno je celo, da je kdo nas mnogo bolj zdrav, kot pa kateri onih, o, zelo je mogoče! Morebiti se nahaja tu celo kdo, ki sploh nima duševne bolezni, temveč trpi recimo le na kakih malenkostnih krčih! O, kaj neki boste!

Ne morem prikriti, da bi zelo rad prebiral liste, ki jih imajo oni na mizi. Ko sem prišel davi v bližino, sem čul, ko so se pogovarjali o Eckenerju in njegovem uspelem poletu čez ocean. Mogoče je v tem prostoru še kdo drugi, ki zna izreči to ime, čeprav ne sedi med njimi, o, dà, zelo je mogoče!

*

15. marca.

Danes je šel skozi sobo novi vratar. Zelo dobrodušen možakar je videti.

*

16. marca.

Med «boljšimi» je tudi neki Nemeec, o katerem pravijo, da ima isto bolezen kot jaz. Sicer to ni istina, ker vidim, kako ga drži skoro sleherno noč, mene pa še nikdar ni prijelo ponoči. Sploh pa jaz nimam božjasti, temveč le krče.

Nemeec spi slučajno gori poleg mene in tako imam priliko, da se mu približam. Mislim seveda, da ni treba še posebej omenjati, da me moja izobraženost tudi usposablja za to, ker sem več nemščini. Ko sem ga prva dva večera ogovarjal, se je držal napeto kot spodaj pri mizi in me sploh ni hotel opaziti. Tretji dan pa se mi je revež pač smilil, posebno hudo ga je držalo vso noč, da je bil zjutraj docela uničen — smilil se mi je pač in — očistil sem mu obuvalo. Laskalo mu je in takoj je sinoči govoril z mano. Izrazil se je tako nekako, ko da se hoče zavzeti zame in za mojo bolezen. Da je bil on spočetka hudo bolan, sedaj pa je skoraj dober. Le ponoči da ga še tu in tam prime. (Jaz sicer opažam, da ga prime sleherno noč, toda zelo mogoče je, da se tudi motim; morebiti tudi pri njem ni več prava božjast, temveč le kakšna omotica.) Epilepsija da zahteva posebne nege, potem se človek gotovo pozdravi. On da se je nekoč že zavzel za nekoga in je ta, prosim, že zdavnaj doma. Večkrat da mu pošlje kako zahvalnico in se ga zelo spominja. Brez njegove pomoči bi tičal revež še danes tu.

Moj novi prijatelj je naročen tudi na časopise s slikami. Zvečer jih nosi vedno s seboj v posteljo, da ne pridejo komu nepoklicanemu v roke. Danes zjutraj sem smel listati v njih, tudi sva se menila o Eckenerju.

*

19. marca.

Danes je prišla med nas blagovest: starejši in oni, ki poznajo vse običaje hiše, so razpovedali, da se bliža velika noč in da ob tem času zdravnik izbere skupino bolnikov, ki se vedejo najbolj dostojno, in ti smejo potem z dvema strežajema za vse popoldne prosto na izprehod. Pomislite, izprehod v prostosti zunaj za nas, ki hodimo vso večnost le iz spalnice v dnevni prostor! (Od 1. maja dalje nas pošljejo čez dan na dvorišče.) Inženjer od boljše mize je prevzel vodstvo izleta, ker treba je vedno 14 dni pred prazniki stopiti v deputaciji pred zdravnika ter mu predložiti vestno

sestavljene spisek onih, ki prihajajo v poštev za to velevažno podjetje. Število ne sme presegati desetih. Sicer je po mojem zdravstvenem stanju in izobrazbi nedvomno, da bom tudi jaz med izbranci, vendar je mogoče, da bi bila pri stvari kaka zloraba in bi me mogli spregledati. Kajti povsem naravno je, da se bodo udeležili izleta vsi člani «boljše» mize ter vlekli s seboj tudi novinarja, ki se niti obleči ne more več sam. Če se zgodi to, je zelo mogoče, da bodo spregledali mene. Za vsako ceno se moram sedaj še bolj spoprijateljiti z Nemcem, da zastavi ob potrebi dobro besedo. On vlada skoraj nad vsemi.

*

22. marca.

Kakor je presenetljivo, vse kaže tako, da me sprejmejo v kratkem k «boljši» mizi. In potem — potem je seveda tudi udeležba pri izletu zagotovljena. Kje bi si bil mogel predstavljati to v početku, ko sem prišel sem in — dà, sramoval sem se tedaj zabeležiti, da mi je dal inženjer zaušnico, ko sem se v prvo približal njihovi mizi in dejal, da tudi jaz poznam Eckenerja. Da je prvi preletel z aeroplanom Atlantski ocean. Usekal me je za uho in ima ta družba tako moč, da noben strežajev ni niti trenil, ko so bili priča temu prizoru. Nezaslišano so vplivni.

Zelo me je pekla sramota, zalezal sem se v kot, obenem pa strastno sklenil v sebi, da moram postati član njihove družčine. Moj družabni položaj me vendar povsem usposablja za to. In inženjer me je udaril le iz jeze, da sem izobražen tudi jaz.

Da bom postal njihov član, je pa tako: novinar, ki je v zadnjem času vidno propadel, si je včeraj zlomil nogo ter so ga prepeljali v bolnico. Ker se je tako izpraznil prostor in je njegov povratek malone nemogoč, mi je včeraj moj prijatelj zaupal —

Vzhičeno sem mu stisnil roko, objel sem ga. Nazval sem ga svojega zaščitnika in rešitelja. Vesela vest me je dušila vso noč.

*

Čudno se mi živi ta zadnji čas, skoraj docela se mi je ustavilo življenje. Vso večnost polegam v tej visoki, neznosno belo prepleškani sobi in nimam prav ničesar, da bi pričakoval.

Stanovalci onkraj vedno kaj čakajo. Vedno se česa veselijo. Z živalskim pohlepom srebajo juho.

Danes v noči sem se prebudil in je bilo tako žalostno. Za hip me je obšlo, da bi jih morebiti poprosil, če me sprejmejo k «boljši» mizi.

N A D K O T L I N A M I

FRANCE KOZAR

Nad črnimi kotlinami
legajo morja meglà.
Iz meglà štrlijo otoki:
visoko v nebo bljuvajoči kamini,
pošastno sikajoče vzpenjače
in zračne železnice.

O, človek, nižje, globlje poglej:
strahotna žrela šahtov in rovov,
parne lokomotive z rezkimi žvižgi,
razjarjeni motorji,
skrivnostno goltajoče črpalke
in dolge verige huntov betežnih.
In v osrčju vsega: Živi mrlič
v maršu pod zemljo.

Še nižje v osrčje zemljé:
doli v peklenškem oklepu
skladov orjaških, lastnini hudičevi,
tam doli se tolče in pehà
tisočero živih mrličev
za drobtinice Lazarjeve.
In so etaže — bulvarji podzemlja.
Vse je dežela krvavih trpljenj,
bojev herojskih
in sinfonija krikov ljudi in mašin.
Brez solnčne svetlobe in jutranjih zarij.
Le prizmatične sence rudarskih svetiljk,
le vzdihujoči stresljaji lesenih obokov.
V udarjajoči pesmi dela
nasilno pojo svoje akorde razbičane:
vrtalne mašine, dinamitne eksplozije
in kletev zbesnela
živih mrličev,
naskakujočih razdražene prasile podzemske,
svoje krike mukopolne nabija
solnčnemu dnevu pod zemljo.

Mračne globine.

I.

(Nadaljevanje.)

Bohorič se je ustavil sredi Glavnega trga in se zagledal v vrsto hiš, ki so kar sijale od popoldanske sončave nekega ne navadno svetlega decembrskega dne. Trg je bil skoro prazen. Nizka plast prvega snega je že kopnela, nebo je bilo tako sinje, da je bil vsak predmet čudovito otipljiv, jasen in čist. Bohorič je kar stal in gledal. Kako praznično tihe so vse te hiše v soncu! Kar zaradi lepšega stoje, brez namena, ko da so jih otroci razstavili v ta prostor; zemlja in nebo in po sredi te nizke hiše. In polastila se ga je silna radost. Zamižal je na eno oko, sklonil glavo in gledal od strani in še bolj čudovito se mu je vse to zadelo. To, kar ga je polnilo s tako omotično radostjo, pa je bila podoba, ki se je brez pravega povoda nenadoma razprostrla pred njegovimi očmi in ki se mu je zazedla resničnejša od resnice same: podoba brezmejne ravnine, tako brezmejne, da ji je obzorje samo sinje nebo. Čutil je, da se za temi enonadstropnimi hišami razprostira vesoljna vodoravnost — zemlja, prazna, brez gorá, brez hribov, samo tu pa tam, v ogromnih razdaljah drugo od drugega, stražijo samotna drevesa. In če ležeš na to vesoljno ravan, slišiš glasove od vsepovsod. Odmevajo ti Dunaj, Berlin, Pariz, Moskva, Peking. Zemlja kot v začetku stvarjenja, zemlja in sonce. Iz te zemlje so vznikli ljudje, so se vzpela mesta, so se izoblikovale države. Ali vse to ogromno kipenje in vrenje človeštva se sliši samo še kot rahlo šumenje, daljnovito mrmranje planeta, krožečega sredi vsemira...

Tam za hišami se širi prostost do konca, tam pojo Berlin, Moskva, Peking in povsod vidijo isto raffaelsko nebo, vekovito in neskončno spokojno.

Bohorič je stal in gledal in čutil se je izven časa in prostora. Saj niti vedel ni, odkod prav za prav ta silna radost, ki ga je vsega polnila. Niti razmišljati ni utegnil in če bi ga bil kdo vprašal, bi se mu samo smehljal, neumljivo in otroško, kakor da je smehljanje najlepši človeški odmev življenju.

Tedaj se je nenadoma ustavil pred njim Edvard Barbič. Bil je čudno prepaden in bled v obraz, oči so mu vročično sijale. V prvem trenutku ga Bohorič niti ni natančno opazil, niti mu ni bilo neprijetno, da mu je njegov nastroj prekinil človek, do katerega je čutil še vedno odločen odpor. Nekaj sekund sta se nemo gledala, kot da se čudita drug drugemu. Potem pa je Bohorič

vzkliknil: «O, prijatelj, ali veš, da je vredno živeti? Kako lep je svet, kako lep! Saj ti ne morem povedati, kaj se godi v meni. Samo to je sreča, samo to . . .» Ni mu mogel povedati in Barbič je še bolj začudeno strmel vanj. Bohorič pa mu je začel v neki zanesenosti, kakor mesečnik, ki so ga poklicali iz sna, zmedeno in vzhičeno pripovedovati o neki vesoljni razprostrtosti in o ravnini do obzorja in o šumenju velemest. Šele, ko je utihnil, je opazil, da je Barbič raztresen in nemiren in ga komaj posluša.

«H Kaminu hitim», mu je dejal naposled. «Pojdi z menoj! Saj sta si bila nekoč blizu. Umaknil si se mu, kakor je tvoja navada. In vendar ti je hotel dobro. Zdaj živi čisto osamljen. Samo jaz ga kdaj pa kdaj obiščem. On je edini človek, ki je vsej tragiki življenja v sebi brezobzirno pogledal v obraz in ni obupal. Pisal mi je, da je nevarno bolan.»

Bohorič se je sprva nerad pridružil tovarišu. S Kaminom se je bil neopazno razšel, navidez brez povoda. Odmaknil se mu je, ko je začutil, da mu hoče biti nekak vodnik. Njegov notranji ponos ni priznal nobenega pokroviteljstva nad seboj.

«Res! Zelo razdvojen sem moral biti takrat, da me je mogel zajeti Kamin. A to se mi zdaj upira. Veš, upira se mi vsako razodevanje komurkoli in iskanje pomoči pri drugem človeku. Nočem biti učenec in slediti kakemu vzorniku», se je razvnel.

«Vrezcu pa si vendarle sledil in še s kakim navdušenjem. In korist? O, saj sem, čeprav odmaknjen, opazoval vaše početje. Edino, kar ste zmogli, so bile tri številke dijaške revije, ki je pa menda sami niste resno jemali.»

Bohoriča je ta opazka zbadla, kajti tudi sam je imel vtis, da je ta dva meseca, kar so izdajali glasilo, vendarle tratil čas s praznim delom. Pa vendar mu je zdaj ugovarjal, dokler ga ni naposled Barbič prekinil:

«Pojdi no, saj sam ne verjameš v to. Prav tako ne kot Vrezec. Samo, da je on bolj odkritosrčen. Včeraj sem ga ustavil z istim vprašanjem in veš, kaj mi je odgovoril? Smejal se mi je. Zamahnil je z roko, češ, zakaj bi ne imeli s tem igračkanjem veselja Bohorič in njegovi.»

Bohorič je zardel.

«Glej, to je čisto Vrezcu podobno. Zdaj spet vidim, kako je hinavski. Ne maram tega človeka. Nestalen in spremenljiv je.»

«Danijel, ti sam si spremenljiv in nestalen, pa mnogo bolj nevarno kot Vrezec. On svojo naturo dobro pozna. On ni bil nikoli suženj vtisov in vplivov kakor ti. Poglej sebe! Neprestano menjavaš svoja prijateljstva. Silno si razkrojen. Bojiš si pogledati v obraz. Mnogo sem mislil o tebi in težko mi je bilo, ko sva

se takrat nemo razšla, ker sem vendarle čutil, da je v tebi nekaj, kar se ne sme izgubiti, pa je vendarle še preslabotno, da bi ti dalo obraz in obliko.»

«O? Barbič, kaj se bojiš zame? Prav ob tej uri, ko me je spet zadelo spoznanje o sebi, sem našel svojo moč.»

Spomnil se je zanosnega doživetja veličastne vsreravnine. Že to, da je bil sposoben takega doživetja, se mu je zazdelo enakovredno dejanju. A vendar je čutil, da je sam, neskončno sam sredi vseh ljudi, da je tujec, ki ga sodijo samo po kretnjah in obrazu. Težko mu je postalo ob misli, da ne bo morda nikoli našel svojega človeka.

«Pa saj ne iščem samo enega človeka,» je glasno nadaljeval, «stika hočem, neprestanega stika z življenjem. Tako, da bi živel v vsem in vse v meni. Razumeš, da sem nemiren od neutešenja? S komerkoli sem se našel, vedno sem se ločil zaradi praznote, ki je nastala med nama. Vsi ljudje, si mislim, žive družno in močno z vsemi ljudmi in stvarmi, jaz pa se neprestano čutim odločenega in odmaknjenega. Zato se približujem in odbijam. Niso vplivi od zunaj, ki me vodijo sem in tja, iz mene samega vre žeja, polastiti se vsega, obenem pa se ves predati vsemu. Razumi vendar!»

Stala sta v tesni ulici med vrtovi in starimi, nizkimi hišami. Bohorič se je oprijel za rob lesene ograje in gledal tovarišu v obraz, nestrpno pričakujé odgovora. Niti s samim seboj ni doslej tako jasno govoril.

Barbič je gledal preko zasneženih vrtov proti gozdu, uprt v daljo z rahlo boleznim izrazom v očeh. In ko je govoril, se je zdelo, da misli na svojo prošlost.

«Danijel, v podobi ti bom govoril. Misli si človeka, ki je stopil iz svoje samote med ljudi. Znašel se je sredi bučnega slavlja, plesa in godbe. Gledal je in zatrpel. Na enem bregu on sam, na drugem bučno rajajoči svet, ki se mu je zazdel življenje samo, žarko kipeče, brezmejno. In je našel dekle, vtelesenje te opojne svetlobe, in je zaživel z njo vse do zore. Potem pa, ko je zaželel, da bi se sožitje pobrezmejilo v večnost, se je spogledal z njo, odhajajočo, razočaran, in praznosta je ostala v srcu. In zvok je bil prazen in pogled in kretnja. Še roka je bila mrzla ob slovesu. Kajti on je hotel ob dekletu večnosti, dekle pa ob njem samo trenutke. In je šel na druga slavlja in je povsod doživljal isto. Pa je našel sopotnika, prav tako nemirnega romarja kot je bil on sam, in za trenutke je mislil, da bo razodetje dveh trpečih duhov izpolnilo praznoto v njegovem srcu, — pa je ni. Bilo je samo gledanje v zrcalo. In se je z drugim razšel. Spet jih je našel, brezdomce in iskalce, pa so se vsaksebi umikali, zavedajoč se, da si ne morejo dati življenja, tistega močnega, v katerem ugasneta

prostor in čas v večno trajajočem utešenju. In je začel pisati pesmi in zgodbe. Mračno kroniko svojega nepokoja. Ali vedno se je spet znova prebudil iz pesmi, ki jo je potem zavrgel kot slabotno opojilo. Pa se je omamljal s knjigo in godbo in sliko — vse zaman. Nemira ni bilo ne konca, ne kraja. V večnost je rastel nemir, iz večnosti se je glasil ...»

«Prav tako je, zares je tako,» je šepnil Bohorič, «iz večnosti je nemir ... po večnosti nemir ...»

«Kje je, kakšno je tisto življenje, ki človeka za vselej spokoji in mu dá najvišjo radost, ki ne mine nikoli?»

«Kje je?» je šepetaje ponovil Bohorič.

«Ali ni vse tako v tebi, Danijel? Slutil sem ... edino to si ti. Že prvič sem te tako občutil, čeprav si mi skrival ... In tudi v meni je tako in zdi se mi, da je v teh časih v mnogih tako: spregledali so, da se ni mogoče ustaviti in zadovoljiti ne ob ženi, ne ob sopotniku, ne ob pesmi, ne v domu —»

«Kje ... kje tedaj?»

«Že mnogo je, da so to spregledali.»

«A vračati se, vračati z živo zavestjo novih razočaranj ...»

«Mladi smo še in zato se še vračamo, še dolgo se bomo vračali ...»

«Morda vedno? To je tako strašno življenje —»

«In ostane samo eno ...»

«Kaj? Ali veš ti? Si našel zase?» je Bohorič kriknil in prijel tovariša za roko, razburjeno pričakujoč nekega razodetja, ki bi ga v enem samem trenutku za vselej spremenilo. Prav v tem hipu si je brez krinke breobzirno priznal, kako je potreben rešitve in kako je že leta in leta tajil svojo slabost.

«Tisto eno, edinstveno, večno?»

«Bog!» je spregovoril Barbič.

«Bog?!»

Zdaj je tretjič čul to ime. A zdaj je zapelo polno in močno v njegovo dušo. Beseda, ki mu je bila takrat, ko jo je spregovoril gimnazijski katehet, prazna in zoprna, izumetničena in metaforična, ko jo je slišal iz Jermana, je v teh minutah zaživela. Nekaj novega ga je prevzelo. Bog! Bog! je vzklikal v sebi, otroško upajoč, ko da se morajo od te minute dalje goditi sami čudeži. Njegov duh, česar koli se bo polastil poslej, od travne bilke pa do človeka, bo prinašal in prijemal samo neskončno radost in spokojnost, ki bo valovala in kipela, kakor njegovo doživetje na zasneženem trgu: Ravan vse do obzorja, zemlja, ki iz nje ubrano pojo človeštvo in vse stvari v veke vekov.

In z ljubeznijo in posebnim otroškim zanosom je pogledal kraj, kjer ga je obiskalo to usodno spremenjenje: tesna ulica

med zasneženimi vrtovi in starimi, nizkimi hišami. Odtod pa se je videlo daleč na sinje obzorje, brez konca. In tudi on je začutil, da bo odslej valovalo njegovo življenje v neskončnost. — — —

Nekaj minut pozneje sta pozvonila na Kaminovem stanovanju. Gospodinja, ki jima je odprla, ju je sprejela nekako prestrašeno.

«Za božjo voljo, kdaj pa bo že mir! Že ves dan kličejo Kamina. Kar vrste se. Dopoldne ga je iskal orožnik. Saj pravim, da je odpotoval.»

«Odpotoval?» je Barbič osupnil. «Saj mi piše, da je bolan. Midva sva njegova prijatelja. Tu je pismo.»

«A tako? Potem pa kar vstopita», je pošepnila in oprezno zaprla za njima vrata. «Sicer ne smem nikogar sprejeti. Bojimo se preiskave.»

«Kakšne preiskave?»

«Hm, hm... sama ne vem, koliko je resnice na tem. Sicer pa, kaj me briga! Zaradi denarja gre menda. A denar je denar in Kamin mi redno plačuje. Tako dobrega gospoda še nisem imela na stanovanju.»

Kaj se neki skriva za temi besedami? se je začudil Barbič. Tudi ženska se mu je zadelala zagonetna. Ko je stala v tej ozki veži, prepolni starih omar, skrinj in zabojev, v motni svetlobi, ki je prihajala skozi edino zavešeno okence na dvorišče, je spominjala na staro zvodnico. Bohoriča je obšla rahla plahost. Čudni ljudje živijo tu... netopirski ljudje. Tudi Barbič ni mogel utajiti osuplosti. Vsi trije so se spogledavali v zadregi. Gospodinja pa ju je kar potisnila skozi ozka vrata v temačno sobico, kjer se jima je odgrnil čuden prizor. Na preprosti žimnici na tleh je ležal Kamin, tolkel z nogami ob tla in metal pod strop igralne karte. Pri tem je čudno pačil obraz in vzklikal nerazumljive glasove.

«Kamin!» je poklical Barbič, ki se skoro ni upal premakniti od vrat.

«Ho ho! dečko, stopi bliže! Pa kaj vidim, Bohorič, tudi ti? Sladki fantiček iz angelskih vrtov. Hočeta igrati z mano? Za to rajžo žalostno!» je zapel s hripavim basom in vrgel spet nekaj kart pod strop.

«Kamin, kaj pa vam je?»

«Dečka, stopita sem!» je velel z divjim pogledom. «Če ne, vaju pretepem do krvi!» Pokazal je na težak železen drog kraj žimnice in zašklepetal z zobmi. «Vse bi bilo treba pretepti, vse človeštvo. Samo tepsti, tepsti do smrti.» Nenadoma se je pomiril. Čisto domače, prijateljsko se je zasmel: «No, kaj se me bojita? Šalim se, prav grdo se šalim, saj vaju ne bom pretepel.» In prijel se je za glavo, udaril se po čelu in pričel tiho ihteti.

«Za Boga, Kamin», je kriknil Barbič in prijel bolnika za roko. Tudi Bohorič je pristopil. On je pa ihtel čezdalje glasneje in venomer ponavljal: «Konec... vsemu je konec. Nocoj je moj zadnji večer.»

Dvignil se je in stopil z Barbičem v kot ter mu jel razkazovati neke papirje. Bohorič je gledal po sobi, kjer so ležali predmeti razmetani vsevprek. Knjige, slike, škatle, steklenice. Ob ležišču je zagledal odprt ovoj s pismom in rožnim vencem. Strašno mu mora biti, Bog ve, kaj se godi z njim, je pomislil.

«Pusti me... vse je zaman... saj ne veš, ničesar ne veš. To vse še ni nič!» je spet kriknil Kamin in se okrenil k Bohoriču. Nato se je utrujeno sesedel na stol in se topo zagledal predse.

«Kaj ne... nisi pričakoval tega?» je dejal Barbiču. «In vendar je vse tako človeško. Vem, marsikaj bodo govorili, nemara me obdolže celo dejanj, ki jih nisem zakrivil. A verujta mi, govoril bom kot v spovednici, ničesar ne bom zamolčal. Ovajal sem, poverjal sem, tudi kradel, jutri jim ne uidem več. Jutri me bodo prijeli. Kaj to? Ali se bojim ječe? Kaj nisem vse življenje jetnik? Nikoli nisem poznal mirne noči. Pregarjan sem bil, če pa sem popival, sem iskal pozabe. Moral sem vendar udušiti to žejo v sebi. Nekaj trdnega, absolutnega — to je moja črna neznanka v enačbi, ki je nisem mogel nikoli rešiti. Prav to me je ugonobilo. Poglejta me: zaznamovan sem na telesu in na duši. Gobavec, ki se ga vsakdo izogiblje. Niso se pa izogibali mojega ukradenega denarja. Sprejemali so, dokler sem jim bil potreben, čeprav so že takrat vedeli za moja kriva pota. Zdaj pa sem jim postal odveč. Ne, nikogar ne obtožujem, sam sem kriv. Saj sem se skušal dvigniti, koliko trdnih sklepov je rodila vsaka noč. Vsaka noč! Reševal sem se v vedo, v praznoverje, v teozofijo, v abotnosti! Spoznanje imam, moči ne. Vse ali nič, je bilo moje geslo — ostal je nič. Bog vedi, da sem trpel. Ali vesta, kako trpi čudak, ki so ga vsi zaznamovali za norca in izvržek? Našel sem dekle, ki se me je usmililo. Marija mi je bila poslana v prvo in edino pomlad mojega življenja. Tri mesece pomladi, tolike sreče nisem bil vreden. Za veke sem si jo hotel osvojiti, ginil sem ob misli nanjo. Takrat je vzcvetel ves svet pred menoj. Moj Bog, ali je bilo sploh res ali je samo sanjal večni ujetnik? Ves svet mi je bil brez nje puščava in zlo, pa je prišel tuj človek in prekrižal najino pot. Ne, vidva tega ne razumeta, premlada sta še, ne vesta, kaj se pravi, človeku vzeti vse. In Marija mi je bila vse. Sam Bog ve za moje črne dneve tistikrat. Ljubosumje, mislita? Saj ne vesta, kaj je ljubosumje. Takrat sem izgubil vero vase. Sam sem kriv. Moram trpeti, moram, sem si rekel. A črne ure so se še bolj zgostile. Srce mi je iztrgal, razumeta... srce! In poslej nisem bil več človek.

Poznal sem samo njo. In hotel sem, da bi ona poznala samo mene. Strašno veliko sem zahteval. Da prenehava biti dva in se strneva v eno v vsem. Da zaokroživa vesoljnost v sebi. Ne, — blodna sanja. Kje je tista strašna neznanka v moji enačbi? Vseeno. Zdaj je že prepozno. Ali vesta, kaj sem storil z njo? Še se je vrnila. Pritajil sem se. Igral odpuščevalca. V srcu je že davno ni bilo več. Ljubosumje? Ni to bolezen? Ne. Dokaz je strašnega ognja iz večnosti. In tudi maščevanje je bilo strašno. Kaj sem storil z njo? Kaj me tako gledata? Prodal sem jo — v javno hišo.»

Skočil je kvišku in zdelo se je, da je iz uma. Začel je begati po sobi in znova ihteti. Dijaka sta nemela v tesnobi.

«Ne, vse to ni nič. Pred nekaj tedni sem se seznanil z dekletom, ki... Pa o tem vama ne bom več govoril. Menda bosta še izvedela vse. Naj govore poslej o meni, kar hočejo, v enem sem višji od teh sodnikov — trpim. Daleč sem segel z željami, najvišje sem hotel doseči... Bohorič, ti mladi sanjar... ne hodi po tej poti, če hočeš biti srečen. Ubij večnost v sebi... Boga ubij... slišiš? Krivo sem te učil. Ni ti treba Boga. Potrebujejo ga samo spačenci in bolniki.»

Ko je umolknil, je vse tri objela mrtvaška tišina. Kamin je segel po steklenici z vinom in pil. Oči so mu blodno sijale.

«Tako je prav, tako bodi... In zdaj, dečka, zdaj je vse dobro. Sezimo si v roke in bodita zdrava...»

Te besede je spregovoril s suhotnim, mrtvim glasom.

«Kam, Kamin?» se je oglasil Barbič.

«Kam?... Otrok, sprašuješ, še sprašuješ? Vrnita se domov. Dovolj mi je vsega, vsega...»

«Ne, takega vas ne pustiva, Kamin!»

«Nimata besede. Vsakdo gre, kamor mu je od vekov določeno. A za menoj jih pride še veliko, ki bodo kakor jaz. Brezdomski in sprti s seboj. Vse več jih bo. Viharna črna armada čez ves svet. In ves svet bo ena sama blodnjava in en sam krik in nikdo ga ne bo slišal. Milosti ni več. Naj pogine ta svet...!»

«Kamin!» je prosil Bohorič, «pogovorimo se. Laže vam bo.»

«Ali misliš, naj počakam, da me odvedó na natezalnico? Ne bojim se ječe, bojim se besede. Kdo je od mojih sodnikov, ki bi se razjokal nad menoj, ki bi še v zločinu odkril srčno kri človekovo? Niso vredni moje besede.»

V tem se je iz veže začulo glasno govorjenje. Koraki sem in tja. Razburjeni vzkliki gospodinje. Osoren moški glas.

«To je orožnik», je šepnil Kamin in se opotekel. Še preden je utegnil Barbič vstati, je že odprl okno in se spustil po pritličnem zidu na cesto — — —

Šele drugi dan so našli njegovo truplo v Krki, zamotano med vejevjem pri jezcu.

*

Jerman je živel samo še ob misli na svojo dramo, ki je ni nikoli dovršil. Čezdalje bolj je odmiral svetu. Včasih se je kar sredi pogovora zamaknil in zrl v neznano. Oči so mu čudno blestele, preko lic mu je legel otroško čist smehlaj. V družbi je bil vedno kakor odsoten. Samogibno je odgovarjal. Brez zanimanja. Dejstva so nad njim izgubila vsako moč. Kakor da se je do skrajnosti izožil in prav v tem izožanju šele začel živeti. Zdaj je stanoval v tesni sobici nekje pod streho. Zadovoljil se je z omaro, mizo in posteljo. Skozi okence je videl krpo neba in vršiče kostanja na dvorišču. Iz dvorišča se je čulo ponoči prerekanje pijancev in smeh natakarič. Stene so bile gole in prazne. Samo nad posteljo je visel Schumann, spomin na nekdanjo belo sobo, kjer je Jerman doživel poslednji stik z zunanjim svetom. Zdaj mu je stregla stara naglušna ženica, ki je vse večere prebirala rožni venec. Ker je primanjkovalo petroleja, je Jerman nekaj tednov čital in pisal pri sveči, zaradi oslabelega vida pa je tudi sveče opustil. Privadil se je temi. Ko se je znočilo, je legel. Kdaj je prebedel ure in ure ter se z mislimi polasčal vseh pojavov življenja. Ustvaril si je čisto svojo filozofijo. Kazal je neko skrivnostno vdanost v vse, kar ga doleti. Vsak odpor, vsak upor proti zunanjim silam se mu je zazdel greh. Preminevanje samega sebe je doživljal kot najvišjo srečo.

Nekaj dni po Kaminovem strašnem koncu ga je obiskal Bohorič. Šlo je na večer in po stenah so begale plašne sence z dvorišča. Soba je bila nezakurjena. Jerman je hodil gor in dol, oblečen v staro zimsko suknjo in se ni kar nič začudil, ko je zagledal svojega prijatelja, ki ga že toliko časa ni obiskal. Bohorič mu je pripovedoval o Kaminovi smrti.

«... Ko so preiskali njegovo obleko, so našli v listnici zapisnik...» In Bohorič je čital: «Kogar Bog kliče, ne bo imel sreče na zemlji. Vse se mu odmika, česarkoli si poželi. Srečen, kdor razume in se vda v višjo voljo. So nekateri, ki so prejeli dom in ženo. Ni jih klical Bog, zato jim je bilo vse dodeljeno... Vsako pomanjkanje rodi hrepenenje, iz hrepenenja pa vodi pot k Bogu ali pa... v zločin. Včasih sem mislil, da sta Bog in Satan eno. Ah, kako strašna zmeta! Le v meni je bilo oboje, ker sem bil bloden. Iz blodnje in zmote raste strah in mene je bilo vse življenje strah...»

«Kaj praviš, Jerman?»

Jerman ni odgovoril, pač pa se je čudno zasmel. Venomer je hodil po sobi. Ker je bil strop zelo nizek, je bil videti nenavadno

visok. V ogromni, črni suknji je Bohoriča spominjal na pošastnega meniha iz legende in ni mu bilo prijetno.

«No, Jerman?» je ponovil vprašanje Bohorič.

«Res, čudovito je moralo biti...»

«Kaj me nisi poslušal?» je osupnil Bohorič.

Oni pa je začel razpletati nekaj čisto drugega: «Prav, da je tako. Ko se bo vesoljna noč zgrnila na človeštvo, bomo šele začuli čudežne speve iz onkraj in poslušali jih bomo kot bratje in sestre in bomo svetli kot angeli. Ne, nekdanj niso živeli pravilno. Še zdaj jih ni izučilo. Moj Bog, še zdaj se upirajo smrti. Smrt mora priti. Ali ni lepo umirati? Takrat ugaša zdravje tega sveta in bliža se božje zdravje. Z boleznijo in pomanjkanjem se pripravljaj na prerobenje. O tem bom pisal, kako se spopadeta zemski in nebeški človek. Vojna je samo spopad med človekom in Bogom. Evropa bo prešla. Dočakali bomo njen konec in rodil se bo nov kontinent. In mnogo znancev ne bomo več našli...» Nenadoma se je ustavil in se ozrl v Bohoriča: «Prej si dejal, da te je strah...»

«Ne mene, Kamina je bilo strah...»

«Kamina? Vseeno koga... To je tisto: strah. Dokler si suženj, te je strah. Tudi jaz še nisem čisto svoboden. Tudi ta soba je še prevelika zame. Ali dobro, da je tako temna. Kos neba tam me še vedno moti. In ljudje tu spodaj! Včasih tako grdo in divje vpijejo. Včasih se mi kar zasmilijo. In tudi zemlja se mi zasmili. Zemlja trpi. In solnce trpi. Strašni smo drug proti drugemu. Nekoč pa bo vse jasno in čisto... Veš, sklenil sem izstopiti iz gimnazije. Čemu naj študiram? Vse to nima več zame smisla... Pa saj ne vem, če dočakam...»

«Česa?»

«Morda prav kmalu umrem. Ljudje kakor jaz ne živijo dolgo. Prelepo je tako življenje...»

Kako čudne stvari se pletó v tem človeku! Daleč je pred menoj, je prevzelo Bohoriča, ki se je spomnil svojega doživetja ob Barbiču. In v misli na samega sebe ga je vprašal: «Pa se ne boš morda spet vrnil? Res ne več? O, potem si srečen, srečen. Jaz pa... glej, nekaj podobnega sem že sam doživel. Zaslutil sem tisto... tisto... Boga. Zares se me je dotaknilo. A bojim se, tako zelo se bojim, da me bo spet zaneslo nazaj, v prejšnji nemir...»

«Bojiš se? Nisi še dovolj močan. Čisto moraš spremeniti življenje. Pusti vse, vsemu se odreci. Pa saj se ne moreš...»

«Ne, ne, ne vrnem se več v prejšnje. Prebolel sem. Kako si rekel, Jerman, da se bo nad Evropo zgrnila noč? Res je. Vsi gremo v noč. Pa se vendarle bojim. Kaj, če ne bomo našli druge zarje, kaj tedaj?»

«Tedaj? Kako neumna misel! Sama bo prisijala zarja od onkraj, iz noči bo prisijala, in čudovita bo, ker je bila noč tako dolga in črna. Kako si maloveren, kako neumno dvomiš!» In Jerman se je grenko zasmel. Z rezkim, zanj neobičajno odurnim glasom se je zagrohotal: «Ali ti je po deklicah žal, po deklicah?»

Potem je umolknil in trkal s prsti po šipi in ni hotel nič več govoriti.

(Dalje prihodnjič.)

PRAVLJICA O RAJSKI PTICI

DRAMA — MAKSO ŠNUDERL

III.

(Konec.)

1.

I v a n k a. Po mladosti hrepeniš, po stvarih, ki so minile ... O modrost božja, da se v resnici nič ne vrne! Slepota človeška, da spozna to šele prepozno!

B r e d a (*se lišpa pred zrcalom*). V vsem je mnogo, mnogo predsodkov in pretiravanj. Skočila bi bila skozi okno po prvem strašnem udarcu, da mi tega nista preprečila. Zdaj vidim, da je to bila le igra živcev! Vsa groza je prav za prav le predsodek! Kaj pa je prav za prav na vsem tem? Golo, nenavadno, kruto naključje! Mili Bog, storila sem to v zmoti in javno! Kaj ženski stori to danes namenoma in tajno! Pa vsi vedo in nihče ne dviga krika!

I v a n k a. Brez uma si! Breda — in otroka?

B r e d a. Ah ... To je edino nerodna stvar. Sicer sta pa otroka zakonska. Prepustila sem ju Tonetu, vsak dan bom lahko pri njiju. To vendar ni tako pošastno, kot se nam je videlo. Jaz sem preko tega!

I v a n k a. In v čem so predsodki?

B r e d a. Vdove se tudi zopet poroče! Torej, zakaj človek ne bi mogel začeti znova, izločiti drobcev življenja in navezati tam, kjer je nekoč nehal? Volje je treba ...

I v a n k a (*jo motri*). Še ni dolgo, ko si govorila drugače ... Pred zrcalom stojiš in si lažeš! Ti še ne veš, kaj se s teboj godi!

B r e d a. Ti mi nisi spovednik!

I v a n k a (*po molku*). Danes sede zadnjič v razsodišču. Ti pa se brezskrbno lišpaš in govoriš ko razvajeno dekle. Gre za to, komu se prisodi hiša. Kaj, če jo dobi Tone —

B r e d a (*preplašeno*). Potem bi bila na cesti — to, to se ne more, se ne sme zgoditi ... Prosila sem župana. Ti bi lahko govorila z župnikom! Oh, zakaj to razsodišče!

I v a n k a. Zdaj pada po tebi! Ali nisi Franceta izzvala k podpisu? Blazna si in slepa! Ne bom govorila z nikomer, še k župniku pojdi sama! Naj gre zlo svojo pot! Enkrat ga bo konec.

B r e d a (*nemirno*). Moj Bog, kaj vendar — če bi končno vendarle — ne, ne — nemogoče! ...

I v a n k a. Vidiš, kako se zgoščujejo oblaki —

B r e d a (*nalahno*). Eh, kaj! Otroka sta preskrbljena, Tone bo skrbel, sicer pa mora skrbeti zanju. (*Brezskrbno.*) In France je dober, saj je kakor ženska! Nič se mi ne more zgoditi!

I v a n k a. Nič! Oh, nič! Glavno, da smo pod streho, pa naj se zruši svet! Pa se že ruši, a nate, slepica!

B r e d a (*malomarno*). Ah — kaj ... (*Zapre toaletno mizico.*)

2.

O t r o k (*pride*). Ivanka, ali boš pri meni?

B r e d a. Prosim te, ostani pri otroku. Jaz stopim k sodnikom, da vidim, — (*z nasmehom*) in pravljico kar tam nadaljuj, kjer si meni nehala! (*Gre.*)

O t r o k. Da, pravljico o menihu!

I v a n k a. Kolikokrat naj jo še ponavljam? Pa bodi, danes zadnjič, danes odideš k očetu! Konec ti še povem! — Ko je ptica menihu pela, pela in pela dolgih, dolgih sto let, je nehala in menih se je prebudil in povrnil. A glej, vse mu je bilo tuje, novo in nerazumljivo in grdó, o, tako strašno grdó, vse drugače, kot je pela ptica. Pa je menih umrl. Kar umrl je, otročiček moj, od žalosti, od same prave žalosti ... (*Jok jo premami.*) Ne morem več, dete, pojdi!

F r a n c e (*je vstopil med tem oblečen v ruski plašč in kučmo*). Kje je Breda?

I v a n k a. Kakšen si —? Zakaj ta plašč? Kaj ti je?

F r a n c e. Kje je Breda, vprašam!

I v a n k a. Pravkar je šla pogledat k seji razsodišča. — Otrok, pojdi v sobo, brž pridem za teboj! (*Porine otroka ven.*) Kaj ti je?

F r a n c e (*temno*). Tretja seja je danes. Kaj je treba vsega tega? Posmejali bi se bili in Tonetu poslali tožbo nazaj, češ, pa sodi mesecu, da ne postani ščip! Ni v vsakem človeku isto pravo?

I v a n k a. A ga ne izreka vsak ...

F r a n c e (*se zgane*). V živo si zadela mojo bojazen. Danes zjutraj sem se prebudil iz dolgega slepega sna in spoznal bojazen, ki je sedela na robu postelje ...

I v a n k a. Jaz sem jo čutila že od početka ...

F r a n c e. Stresel sem se, skočil pokonci in obstal pred odprto omaro. Kdo jo je odprl? Kdaj? ... Odprta je bila. Ko sem pogledal vanjo, sem zagledal v nji ta plašč in nisem mogel pogleda več odmakniti od njega. Z neodoljivo silo me je potegnilo k njemu; oblekel sem ga in čutil, da se mi je kamen odvalil s prsi ... Lažje sem zadihal. Zdaj se mi zdi, da sem v njem svobodnejši, odločnejši, sposoben, da z zamahom presekam, kar se mi sicer vleče v muko, bol in negotovost ...

I v a n k a. Ti na levi, Breda na desni. Saj tako ne pojde dalje! Ali ni tvoja žena? Po tvoji volji je zopet postala! Ona je lepa in se lepo oblači — ti pa si kakor slep ...

F r a n c e. Zavedam se krivde pred njo. Žena mi je in mi ni. Tu so moja vrata in tam so njena. Ko sem oni dan bral v sodbi, da je Breda tudi pred ljudmi spet moja žena, in ko jo je Tone po njenem izbruhu strasti hladno zavrnil, je poprej temna slutnja v meni dobila vidno podobo — in je zazijal pred menoj prepad — (z grozo) ona pa je bila na drugi strani ...

I v a n k a. Otroka odideta vsak hip k Tonetu. Ne boš ju več videl ...

F r a n c e. Saj to ni vse ... Saj ni radi njenega moža ... vse drugo je, vse hujše ... V meni je ... Izruj iz mene zavest, neumna je, sebična je, a je! Je ko ujeda, ki je vsa vsesana v mojo kri, v vse moje bitje, da ga prerašča ko žile in živci. Pamet jo bije, a za vsako odsekano glavo jih zraste deset! ... Vstane spomin in vidim Bredo od tedaj in ima peroti in je angel ... Vidim Bredo od sedaj — ob nji pa je hudič, njen izvoljeni ljubimec ... in je le ena in ista ...

I v a n k a. Oba trpiva ... Meni je tudi umreti ...

F r a n c e (*se zdrzne*). Tebi? Zakaj tebi? ...

I v a n k a. Moje ljubezni je konec ...

F r a n c e. Zakaj? Ali nisem sporočil, da dobiš doto? Zakaj potem?

I v a n k a. Njegova mati je pretrgala vse, češ, da na trhlo vejo nihče ne veže cepičev — in je šel, da se ne vrne več, sam svojo grozo prebolet. Zato tudi meni ni več obstanka. Prosila sem za mesto učiteljice in sem sprejeta. Jutri moram nastopiti. Do te ure nisem našla poguma, da bi ti bila to povedala ... Nihče še ne ve. Pobegnem iz ječe ... oh, tam zunaj je resnično življenje! Jaz verujem vanj ... Tam ni Tonetovo in ni Francetovo življenje, ampak ono novo ...

F r a n c e (*se zamaje in obdrži za mizo*). Tako ... Tone je imel prav ... Tu je odprto grozno vprašanje ...

I v a n k a (*ih*te). Odtod pojdem — še danes — pa boš laže z Bredo, ko ne boš imel opore v meni. Potrebna ti postane, bliže ti bo ...

F r a n c e (*str*to). Ti greš ... Vse gre po ravni poti in z neusmiljeno doslednostjo čez mene ...

I v a n k a (*kri*če). In tebe ne morem več gledati, kako trpiš! Raje sto milj daleč — jaz ne morem več — (*zbe*ži).

F r a n c e (*gre k* oknu in se zagleda).

3.

B r e d a (*pride, se pribli*ža Francetu in mu gleda čez rame). France, govôri z menoj!

F r a n c e (*se naglo okrene*). Kako narejene so tvoje besede!

B r e d a. Ne, vesela sem. Govorila sem z županom. Od razsodišča sem ga poklicala. Dejal je, da zaključujejo pravično rešitev — za naju!

F r a n c e. Rešitev — za naju? Ne zaključijo je!

B r e d a. Ah ti ... Kakšen si ... Bil bi lahko drugačen, ko sva bila ločena toliko let ... Nič se ne spomniš več ...

F r a n c e. V tem je zlo, da se preveč spominjam! In preveč primerjam ono iz spomina s tabo!

B r e d a. V čem je razlika? Saj nisi človek, da bi zameril to, česar nisem storila namenoma in iz nezvestobe do tebe ... Ne, ti si širok in globok in ti greš preko tega. V čem bi še bila razlika? — Ali nisem več lepa?

F r a n c e. Lepa, še lepša ...

B r e d a. Ali me ne ljubiš več? ...

F r a n c e. Preveč te ljubim ...

B r e d a (*se ga oklene*). Glej, in jaz bi tako rada, tako rada —

F r a n c e (*jo sune od sebe*). Lažeš! To ni tvoj glas, to ni iz tvojega srca! V tem je razlika, da nisi moja Breda iz spomina, ampak da si podoba tega sivega dneva zunaj, ženska, ki je svoj plašč obračala po vetrovih —

B r e d a. Ob pamet si!

F r a n c e (*bruha iz sebe*). In se danes obešaš name, kakor si se obesila na Toneta, iz istega sebičnega nagiba, ki nima duše — in se boš jutri na onega, ki bo prišel in ki bo v tvojih očeh lepši in večji in njegova omama silnejša! Ne, pote nisem prišel — ne pote, ne, ne —

B r e d a (*srdito*). In po kaj si prišel? Mesec dni sem pred ljudmi spet tvoja žena. Mesec dni si ne upam med svet, mesec dni se zaklepaš v eno, jaz v drugo sobo! Čemu si prišel? Zakaj si me iztrgal iz moje nove rodbine? Vrnil bi se bil, ko si spoznal

- položaj! Ti pa si hotel svojo pravico! Zdaj jo imaš, pa ti je pretežka, da bi jo nosil! Zdaj žanji svojo setev!
- F r a n c e** (*mirneje*). Ti si sejala!
- B r e d a**. Jaz! Jaz nisem mož, da bi bila trda in si delala pot! Jaz sem mehka snov, ki jo močnejši oblikujejo! Skušala sem najti pot v ta novi položaj... ti pa me suvaš s sirovo silo od sebe, brezumnež!
- F r a n c e** (*z muko*). Oprosti, trpim...
- B r e d a** (*odločno*). In konec mora biti tega neznosnega življenja! Vse storim, da bi se ti približala, otroka štā pravkar odšla — ti pa si kakor kip zamaknjen in kakor mesečnik! Aka ne moreva živeti kot mož in žena, ločiva se — (*strastno*). Jaz sem še mlada in živeti hočem, hočem!...
- F r a n c e**. Kam sem gledal... Vsega tega nisem videl in čul, ko da sem slep in gluha... (*Se ozira.*) Jaz sem isti, svet ima isto podobo, ti si še vedno lepa, še lepša — in je vendar vse izpremenjeno, da ne doumem ničesar več, ko da bi ne bil od tega sveta...
- B r e d a**. Ker si prenapet! Popusti, naj gre vse, kamor ga je volja! Sreča je vendar v zadovoljnosti s tem, kar je ob danih razmerah —
- F r a n c e** (*težko*). Izrekla si, česar sem se bal... Duhovni temelj svoj... Preveč si povedala, razgalila si brezobzirno, kar sem slutil. Zdaj vem, da nisi bila nikoli Francetova princesa... Ti si ženska... ženska...
- B r e d a**. Ne razumem te —
- F r a n c e** (*bolestno*). Ti pa si mi bila solnce — svetnica — duše podoba — ker mi nisi bila kakor ženska...
- B r e d a** (*vsakdanje*). Pojdi no! Dete sem bila, ki ima oči še polne sanj o pričakovanem kakor otrok, ki se prebudi in mu je vsaka kretnja kakor slutnja... Ko pride spoznanje, mora vendar obveljati ženska!
- F r a n c e** (*strto*). V tem je zlo... Pustil bi te bil Tonetu, niti povrnil bi se ne bil, da so se mi poprej odprle oči! S teboj živeti ne morem! Danes pa je prepozno in vsega konec!...
- B r e d a**. Česa konec —?

4.

- T o n e** (*vstopi*). Ali motim?
- F r a n c e** (*pokaže nanj*). Ne — tu je še ena pot! — Pozdravljeni! — Kaj prinašate?
- B r e d a** (*s tesnobo*). Ali je končano?
- T o n e**. Končano. Rzsodbe pošljejo takoj. Izrečeno je, za vsako oblast veljavno in brezprizivno!

France (*s poslednjim naporom*). Ali je pravica moč ali po vaše — moč pravica?

Tone. Kaj malo besede je imela moč in nič več pravica. (*S pogledom na Bredo*.) Spletke.

Breda (*nestrpno*). Moj Bog, zakaj ne govoriš —

Tone. Niso gledali na idejno plat zadeve, le gospodarsko stran so upoštevali. Tam so dali pravico vam!

France. Meni!?

Tone. Ali v onem, kolikor so prisodili meni, je čisto slučajno ona idejna plat! Brez kogar zasluge ali krivde! Kako bi že povedal... Ne veš na primer, da moraš najti biser. Pa odrineš veliki kup onemu, kateremu bi hotel dati več, manjšega pa onemu, ki si mu nameril manjši del. A v tem manjšem je slučajno biser!

France. Biser je v vašem —

Breda. A večji kup je naš, Tone?

Tone. Je. A midva sva se bila za biser. Vsakemu s svojega stališča je oblast nad to hišo —

France. Ne lovite se! Kaj je ta biser?

Tone. Obema isto. Vam idejno, meni čisto realno. — Hiša!

France (*zadet*). Hiša — moj dom — je vaša?

Breda (*strahoma*). Ne — ne —

Tone (*odslej do konca stopnjema raste in je ob koncu ves prevzel od lastne sile*). Hiša je moja. Plačati vam moram nje dvojno vrednost. Vidva in Ivanka imata do smrti v nji stanovanje. Tudi to sodbo izvršujem! Jaz sem korekten človek! Čujete: pristanem!

Breda (*vzhičeno*). Tu ostanemo — dvakratno nam plača — premoženje —

France (*se zruši*). Dom — so mi vzeli...

Tone. Gospodje so stvarni in vedo, kaj sem napravil iz te hiše. Vi niste trgovec in nikoli ne boste. Na eni strani sicer častivreden, a drugače prazen pojem doma, na drugi strani pa živa eksistenca. Čeprav je sodba zame prokleta občutljiva, je pravična. — Breda ni zastoj hodila okrog župana —

Breda. Ti si z notarjem —

Tone (*odmahne z roko*). Kaj to! Jaz imam železne rokavice, kar primem, držim trdo in ne popustim!

France (*bolj in bolj ugaša*). Res je tako! Vozel sem presekal, a iz koncev ste splekli novo vrv...

Tone. Kaj to! Tudi brez razsodnikov bi bil dosegel isto. Treba bi bilo le več ovinka. Treba bi bilo le skozi škandal in pravde! Konec bi bil isti. Vi ste se vendar bali (*ironično*) za svetišče svojega ognjišča!...

France. Ognjišče brez ognja... Vrnil sem se torej za to, da sem razdrl rodbino, vzbudil škandal, otrokom vzel mater in izgubil sestro, ženo in dom... Kaj naj še počnem...

Breda (*nemirno*). Ne govori tako blazno. Vdaj se, vdaj se...

France. O mrzla Sibirija, lepo je bilo v tebi ujetnik! Njega čakajo sestra, žena in dom...

5.

Ivanka (*pride za pot oblečena. Tiho*). Z Bogom vsi...

France. Glejte, tam odhaja, kar je še mojega; tam gre moje življenje iz te hiše.

Breda (*s tesnobo*). Kam, Ivanka?

Ivanka. Ven... v življenje... v službo...

Tone. Čemu? Saj ti ni treba. Odločeno je, da ostanete vsi trije v tej hiši do smrti, čeprav je hiša moja!

Ivanka (*se zdrzne*). Tvoja?... (*trudno*) Ah ne, mene ne presenetiti nič več. Saj je vse ravna pot.

France. In zdaj? —

Tone. Formalnosti se uredé. Uvidim, da vas je hudo udarilo. Pa tudi mene so priškrnili. Jaz moram začeti od kraja!

Breda (*ne razume ničesar*). Udarilo?... Ničesar ne razumem! Saj je vendar razsojeno prav in je lepo tako...

France (*s trudnim nasmehom*). Ostani, Breda, ker ti je lepo... Ko sem se bil povrnil, si me prosila, da bi odšel. Zdaj te uslišim. Z Ivanko grem v slepo, proč —

Ivanka. Zate — prepozno...

Breda (*nemirno*). Ne odtod — ostani! Kam naj se obrnem — kaj naj počnem — za Boga — saj ni treba — ne razumem ničesar —

Tone (*je motri hladno*). Vremenska hišica!

France. Zakaj bi ostal? Ujetnik sem zla... Zbežal bi mu rad, streže mi po življenju... Breda, strašne vode se vračajo v struge...

Ivanka (*v skrbeh*). Ne tako, France... Radi mene se ne muči... Jaz iščem ljubezni in verujem v življenja, lepoto... v tvoj svet, France, prekaljen v teh strašnih dneh... Zunaj nastaja, prihaja, o France, veruj...

Breda (*ki je izgubila presojo položaja*). Čuješ Ivanko?... In jaz bom pri tebi, tvoja žena!

France (*hripavo*). Žena!...

Ivanka. Da, žena, radi katere moraš ostati! (*Kaže na sliko.*) Tu je Bog, ki ti tako veli! Moli, France! (*Se prekriža in pred sliko zatopi v molitev.*)

France (otrplo). Ona se boji zase... Od tega sveta je... Jaz pa sem mrlič... Breda! Kako naj bo mrtvec tvoj mož?

Breda (se z grozo umakne).

Tone. Dragi moji, zdaj med nami ni več spora. Pravda je do gnana. Mirujte!

France. V tebi, Ivanka, je svetla stran človekova, ne v meni, ki me več ni, in še manj v Tonetu. Ti boš rodila otroke, ki bodo imeli zvezdo na čelu... Prav, da greš izmed nas... (*Z brezupno kretnjo.*) Pojdi!...

Breda. In jaz — jaz —

France (ne čuje). In krivdo si iskala, Ivanka! Pa sta si le dva svetova nasledila... Kar je s telesom seglo v drugi svet, mora biti ko svetiljka brez svetlobe, sicer razbije stekla veter, če drugače ne more do plamena — in ostane — črep... (*Odide počasnih korakov.*)

6.

Breda (mu sledi z očmi, stopi par korakov za njim in se z boječo kretnjo ustavi).

Tone (začudeno gleda za njim in si oblači površnik).

*Ivanka (se okrene od slike, pogleda Toneta in potem Bredo in v vrata za Francetom. Nato se v bojazni prime za srčno stran).
Mine minuta napetosti. V sosednji sobi strel.*

Breda (se zdrzne).

Ivanka (plane, sune v vrata, na pragu okameni, nato zakriči z grozo). France! (Plane ven.)

Tone (sunkoma obstane nepremično). Kaj — kričiš —

Breda (hiti za Ivanko in se brž vrne omahujoča). Jezus... Jezus... (obe roki na srcu) Srce...

Tone (napeto). On?...

Breda (se zgrudi na stol). On... Srce...

Tone (naglo stopi k vratom Francetove sobe in jih zapre). Zakaj? Čemu? Kaj je bilo tega treba?... (Odmahne z roko.) Pah! Sicer pa je to že stara stvar! Povratek v prejšnje stanje! Vse skupaj je bil to upor nature!

Breda (v pomoč dvigne roko proti Tonetu). Tone — moj — mož —!...

Tone (z odklonilno kretnjo). Gospa? Oprostite! Zmota! Midva nikoli nisva bila mož in žena! Ne pozabite tega! Nekoč sem mu nasledoval, ker je taka bila beseda mojega časa. Drugič mu ne bom več. Čas je drugi in se ne vrača več! Ogrnite se v vdovska oblačila! (Obstane.) Pravljica o rajski ptici... (Se še spomni nečesa, odhajajoč.) In — moje sožalje, gospa! (Gre.)

Poljaki so dobili že leta 1558. prvi popolni Psalter z melodijami, ki ga je oskrbel že omenjeni Bernard iz Lublina, a že pred tem zasledimo vrsto posameznih verzificiranih poljskih psalmov.

Da bi izpolnil obliko poljske poezije tudi v verski poeziji, kakor jo je že izpolnil v lirski, epski in dramski, se je lotil Kochanowski svobodnega prevajanja psalmov. Mogoče je delovala nanj tudi inicijativa katerega njegovih velikaških mecenov.

Kochanowski je prevajal psalme racijonalistično. Ni iskal v njih alegorij, mesijanskih prerokb, temveč besednega zmisla, ki ga je hotel ujeti v literarnem in historičnem pomenu v čim lepšem in pravilnejšem jeziku ter ga za vedno upodobiti v čim pravilnejših in lepših verzih.

Pri tem delu sta na Kochanowskega zelo vplivala dva verzificirana latinska prevoda psalmov, ki sta ga sploh naučila, kako naj prevaja hebrejski ritem psalmov, kolikor je bil v latinskih in drugih prevodih, ki jih je uporabljal, sploh ohranjen, v poljske, iz antične lirike izposojene verzne oblike. Ta dva prevoda sta bila prevod Nemca Hessa in prevod škota Buchanana. Posebno Buchananov prevod je služil poetu kot komentar; prevajal je sicer iz originala, a iz Buchananovega prevoda je prevzemal izraze, podobe, fraze. Tudi oblikovno mu je Buchananov prevod često koristil. Popularni Maratov prevod psalmov je bil Kochanowskemu tudi znan in je posebno v oblikovnem oziru bil v pomoč poljskemu pesniku. S svojim Psalterjem je Kochanowski postal nesmrten v poljskem narodu, iz cerkve so prešli njegovi psalmi med ljudstvo, ki so se mu priljubili zaradi jasnega, čistega narodnega jezika, zaradi preprostih in vendar lepih pesniških podob, zaupnega razmerja do Boga in neomajnega zaupanja v njegovo pomoč. Še danes se razlegajo pri vsakem nabožnem obredu po poljski zemlji psalmi v prevodu Jana Kochanowskega.⁴ Nekateri hrvaški literarni zgodovinarji so trdili, da je Kochanowskega Psalter služil v pomoč enemu zadnjih velikih dalmatinskih pisateljev Ignjatu Đorđiću pri njegovem Saltijeru Slovinskem, ki je izšel leta 1729. v Benetkah. Vprašanje, ali se je Đorđić res

⁴ Prim. opis procesije v Reymontovih Kmetih: Pomlad, str. 272. (orig.). V slov. prevodu je izpuščen začetek psalma, ki ga poje procesija.

naslanjal na Kochanowskega, še ni rešeno, gotovo pa je poznal Kochanowskega vsaj po slovesu, ker ga omenja v svojih delih.

Pesniški vrh je dosegel Kochanowski s svojimi lirskimi pesmimi posvetne vsebine. Videli smo, da je svoje poetično delo začel z latinskimi elegijami, ki jim je pridružil tudi mnogo latinskih epigramov in priložnostnih hvalnic na različne poljske dvorske osebnosti. Te latinske pesmi, v katerih je posnemal Horáca, Tibulla in Properca, so bile izvrstna šola v obliki in v vsebini. Vzlic temu pa v svojih poljskih pesmih Kochanowski ni bil slep posnemalec; umel je v antične oblike enako spretno vliti poljsko jezikovno in življenjsko vsebino, kakor se je posrečilo pri nas Prešernu izpolniti romantične oblike s slovensko vsebino. Kochanowski je spretno zidal na temeljih, katere so vsekali v neritimizirano snov poljskega jezičnega sestava njegovi predniki v poeziji. Horac in duh humanizma sta poživila pesem Kochanowskega, mrzlično posnemanje, podoživljanje, preustvarjanje antičnih kulturnih vrednot, ki se je vršilo itak ves čas, odkar se je v dušah severnjakov, mešanecv med severnjaki in sredozemskimi narodi, bil boj med antično analizo in semitskim konstruktivizmom, le da se je v 15. in 16. stoletju to posnemanje, podoživljanje in preustvarjanje silno povečalo. Poljski jezik ter politično in kulturno življenje naroda, kakor se je odražalo v duši skromnega dvorjanika in poznejšega kmetiškega plemiča ter njegovo duševno življenje, valoveče v skromnih zabavah, v naglo preminjajočih ljubezenskih prigodbah, v patrijarhalnosti podeželskega plemiča — velikega izobraženca —, ki je v svoji mladosti prepotoval vso kulturno Evropo in gledal na življenje z rahlo, dobrohotno skepsno ter videl edino v večno živi naravi nekaj stalnega — večnega, nad človekom kraljujočega: vse to tvori vsebino njegove poezije, dokler ga naposled ni zlomil udarec usode — smrt ljubljenega otroka —, v katerega je v neki čudni kratkovidnosti polagal vero v zmiselnost svojega življenja, kolikor ga ni videl v svoji poeziji, o katere pomembnosti in vrednosti je bil vse življenje sveto prepričan. V žalostinkah (Treny), spesjenih v spomin svoje hčerkice, se pritiplje po strašnih padcih v brezna obupa ob roki svoje pokojne matere do Boga, ki si ga ni mogel osvojiti v virtuozni prepesnitvi Davidovih psalmov.

V svoji lirski poeziji je Kochanowski sprejel, kakor sem omenil, vse oblike, ki so bile udomačene v poljski književnosti; poleg tega pa je še uvedel okoli 15 novih kitic, na primer: sapfično, asklepiadejske, archilohijske, alkmanjske, tercino, šestono, oktono itd., ki jih je povzel večinoma iz Horacevih poezij. Tega izposojila antičnih oblik pa Kochanowski ni jemal na slepo, temveč ga je spretno prilagodil duhu in ritmu poljskega jezika. V vsem nje-

govem pesniškem delu vidimo stremljenje, ustvariti poljsko poezijo tako, kot je bila v njegovem pojmovanju antična poezija.

Prve njegove pesmi so samo stilistične vaje, bodisi zgolj prevodi Horaca, bodisi parafraze znanih antičnih motivov. Njegove didaktične pesmi niso prepričevalne, ker Kochanowski nima daru za moraliziranje, kakor sploh noben pravi pesnik ne, vendar je moral izpovedovati, kar je veleval čas in pa njegovi podporniki, kakor smo to že videli pri njegovih epskih poizkusih. Politična lirika je nekoliko boljša, vendar se v njegovih patrijotičnih pesmih potrjuje staro pravilo, da je domoljubna pesem nesvobodnega človeka mnogo lepša, nego pesem človeka, pripadajočega svobodnemu narodu. Hrepenenje po nečem je v umetnosti večjega pomena nego posest zaželenih stvari. V miselnih pesmih se nam razkriva ves epikurejizem poeta, ki je izražen s tako doslednostjo, da vidijo poljski kulturni zgodovinarji v njih prvi poljski filozofski sistem. Isto bi mi lahko trdili o Prešernovih Poezijah. V refleksivnih pesmih ponavlja Kochanowski misli, ki smo jih zasledili že v njegovih Igračkah, na primer:

Pred bogom je vsakdó bedak,
čeprav je v svetu brez napak.

Horacev Carpe diem nam zveni iz verzov:

Veseli se danes, gósti se danes,
za jutrišnji dan upusti vso skrb!

Ista miselnost preveva njegove tovariške pesmi, ki opevajo veselo življenje v krčmi, na dvorskih zabavah in na vaškem dvorcu v Czarnolesu. Najbolj znana izmed tovariških pesmi je Pesem o vrču, ali Hvala vina, v kateri nagovarja pesnik svoj pisani vrč:

Ohrani svojo moč,
ker vso to noč
te ne spustim, da dan bo kot je treba
vse zvezde razen ene spodil z neba.

Kochanowski je tvorec poljske ljubezenske poezije. Značilna je njegova pesem, sposojena pri Anakreontu, kjer obljublja, da bo opeval vojne in junaška dejanja, vendar

Kljub vsemu lira
krvave boje prezira
in poje o ljubavi,
zbogom, boji krvavi!

To je ista snov, ki jo je tako genialno preustvaril v svojem sonetu: Očétov naših imenitne dela, — Prešeren.

Lastno ljubezen opeva Kochanowski v mnogih lirskih pesmih, kakor smo videli, da jo je opeval tudi v Igračkah. V pesmih se uči najbolj pri Horacu, dočim je v Igračkah sledil Katulu. V najlepší lirski pesnitvi Šentjanževa pesem o kresu (Pieśń świątojań-

ska o Sobótce), kjer opeva v čudovitih verzih običaj zažiganja kresov in spev dvanajstih deklet, ki pojejo o lepoti vaškega življenja, o žetvi, paši, pomladi, o svoji ljubezni, o vaških verovanjih in običajih, pa se mu je posrečilo podati izrazito, četudi enostransko sliko vaškega življenja. Krasen je spev dvanajste deklice, ki opeva slavje tako zvanih domlatkov⁵ (dożynki). Čeprav je podal v tej pesnitvi Kochanowski pretežno idilični opis vasi, dasi je opisal različne ujme, vendar diha vsa umetnina tako lepoto vaškega življenja, kakor jo čuti pesnik-kmet, ki živi na vasi. Vsa nova kmeška literatura, izvzemši mogoče Reymontove Kmete, je vzknila pisateljem iz hrepenenja po vasi, ker že ne žive več tam. Kochanowski pa gleda na vas svobodno kot človek, ki je še z vsem bitjem zvezan z zemljo in njenim obdelovalcem, oziroma se ž njim naravnost istoveti. Seveda naletimo tukaj na neko neskladnost, če primerjamo njegove nazore o vaškem življenju, kakršne je izražal v svojih publicističnih pesnitvah, s tem ozkim spojem z zemljo in njenim življenjem, o katerem nam poje Šentjanževa pesem. To je oni usodni preokret v poljskem socialnem življenju, o katerem sem že govoril. Pesnikovo izposojanje iz latinške literature in publicistike ni samo slučajno in akademsko, temveč se nam med propadajočo Poljsko in propadajočim Rimom odkrivajo tudi gospodarske in socialne vzporednice, ki so se nujno morale zrealiti tudi v kulturnem življenju. Zato se je Kochanowski na svojo starost vrnil k istemu pojmovanju življenja, ki ga je v mlajših delih napadal, in je proglašal iste misli, kakor Nikolaj Rej v svojem Življenju poštenjakovem (*Żywot człowieka poczciwego*), samo neizmerno poveljčane in razsvetljene od luči svojega velikega pesniškega daru. In še nekaj je Kochanowski v svojih idilah odkril poljski literaturi: zmožnost podoživljanja čustev drugih oseb, kar nam tako lepo dokazuje njegova Šentjanževa pesem, kjer opevajo dekleta med drugim svojo ljubezen. To je bilo nekaj novega, še neznanega v poljski književnosti. Še važnejše je bilo njegovo odkritje — lepote narave. Antični umetnosti priroda ni tuja, še bolj ji je mogoče domača, nego moderni, kajti antičnemu umetniku se priroda iz svoje neskončnosti zgošča v človeška telesa, ki zopet zdaj niso sama sebi namen, temveč dvoje inkontinuirujočih pomenov: vse polnosti nematerijalnega, duševnega, božanskega življenja, na drugi strani pa vse mnogoličnosti materijalnega nastajanja in izginjanja. Tudi hebrejska poezija ne pozna lepote v prirodi kot nečesa samostojnega in v sebi zaključenega, kakor jo vidi moderna

⁵ Tako imenujejo na štajerskem gostijo, ki jo napravi kmet svojim mlatičem po končani mlatvi. Prim. sličnost in vendar različnost poljskega in slovenskega izraza.

umetnost, temveč kot izraz, ne boga, kot jo gleda antična umetnost, temveč božje vsegamogočnosti. Tako pojmuje lepoto narave tudi Kochanowski v svojem Psalterju in nekaterih verskih pesnitvah.

V renesansi imamo prvo samostojno doživljanje lepote narave, toda le domače okolice, ki tvori okvir za rastoči individualizem človeka. Primerjaj razvoj pokrajine v slikarstvu. Renesančni človek še ne občuti lepote pokrajine na svojih potovanjih, izgubljenega se čuti tam, iztrganega iz svojega okvira, izročena nevarnostim. Prebivalci Ženeve so še v drugi polovici 18. stoletja, po izidu Rousseaujeve *Nouvelle Heloise* — kot poročajo — zaslantjali pogled na Mont Blanc z visokimi zidovi.

Kochanowski je v dijaških letih mnogo potoval, vendar so vtisi s potovanj redki, le čaru morja ni mogel ubežati; trikrat opisuje vihar na morju, kar je moralo biti nezaslišana novost v poeziji kontinentalnega naroda, ki se je za morje zanimal toliko, kolikor je plovil po Wisli svoje žito do Gdańska. Šele Mickiewicz je kot pregnanec začetkom 19. stoletja v svojih Krimskih sonetih opeval krasoto Črnega morja v treh značilnih podobah: morsko tišino, plovo po morju in vihar na morju.

Življenje na posestvu v Czarnolesu pa je Kochanowskega zbližalo z naravo. Seveda ni mogel izražati onega hlastnega doživljanja narave, kakor ga simulira moderni turist, ki v hlastanju po naravnih čudežih hoče navadno preboleti svojo duševno puščavo; on upodablja naravo monumentalno, kakor renesančni slikar, ki predstavlja samo njene najtipičnejše črte. Najrajši opeva mirno rast pomladi, zorenje poletja in spravlanje sadežev jeseni. Zanimivo je, da kljub miru poljske pokrajine Kochanowski najrajši slika zemljo v gibanju, delu in rasti. Kochanowski je bil eden prvih evropskih poetov, ki je občutil lepoto skromne, nefantastične pokrajine.

Ako pogledamo slovensko poezijo v njenem razmerju do narave, vidimo, da se zmisel za lepoto narave v njej dokaj počasi razvija. Prešerna zanima le človek in njegovo čuvstvo. Če izvzamemo 5. kitico Krsta pri Savici in 14. sonet Sonetnega venca, najdemo v Prešernu le malo opisov prirodne lepote, kajti vsake primere, vzete iz življenja narave, še ne moremo prištevati k opevanju prirodne lepote. Levstik sicer globoko pojmuje idilično lepoto slovenske pokrajine, vendar je tudi zanj središče vsega zanimanja človek in njegovo čuvstvo. Za Jenka je narava nekaj demoničnega; on globoko občuti njeno večno trajanje in rast in lastno minljivost.

Zadnje in najboljše delo Kochanowskega so njegove Žalostinke (Treny), to je devetnajst elegij, ki jih je napisal v spomin

svoji rano umrli hčerki Uršuli. Nenavadno očetovsko ljubezen razodeva ta cikel, ki je eden najlepših spominov v svetovni literaturi. Gotovo je bila ta smrt udarec, ki je do dna vzvalovil mirno gladino njegovega življenja. Ves premagani in zatrti pesimizem je izbruhnil v njem s hujšo močjo, ko mu je padla mrtva k nogam ljubljena hčerka, kakor «oljka, ki jo je odrezal nepazni vrtnar». Poleg neprebolele žalosti za svojim detetom je moral pesnik doživeti v tem času še lastno duševno krizo, da se je naenkrat vse pogreznilo okoli njega in je stal sam in je kričal neznanemu sovražniku v obraz:

Čednost je budalost, je rekel premagani Brut.
Budalost, glej kakor hočeš, budalost povesod.
Koga je še kdaj otela pobožnost?
Koga obvarovala dobrota nesreče?
Sovražnik neznani meša naše usode
in ni mu mar ne dobrih ne zlih.

11. Žalostinka.

Vsi spomini na umrlo hčerko prihajajo nesrečnemu očetu na pamet, pogled na njeno oblačilce ga spravlja v obup. Čuda lep je opis otrokove smrti.

Nesrečna očetova duša naskakuje usodo od pesmi do pesmi, dokler v zadnjih žalostinkah ne uprè svojega pogleda v boga in ga prosi — usmiljenja. Kochanowski je spet našel pot h krščanskemu pojmovanju boga — humanizem v njem je bil premagan. V zadnji žalostinki ali v Snu, kakor jo tudi imenuje, opeva prikazen svoje pokojne matere, ki ga tolaži, da je umrli otrok v večnem življenju, kjer je srečnejši v miru, kakor bi bil sredi zemskega nemira.

S tem spoznanjem je zaključeno pesniško delo Jana Kochanowskega. Kljub veliki časovni razdalji, ki nas loči od njegove dobe, se nam je vendar v marsičem razkril kot sodoben človek; to se pravi, umetnost ohrani svojo moč, najsi se spreminjajo ideali človeške kulture in sredstva civilizacije. Človek pa mora vendar vekomaj hoditi skozi vrata rojstva v srečo in nesrečo življenja in izginiti skozi vrata smrti. Kochanowskemu se je posrečilo, da je prvi med poljskimi pesniki nekajkrat enkrat za vselej ujel v rodni jezik nekaj postaj tega pota. Zato je dolžnost poljskega naroda pa tudi nas, da se ga spominjamo ob štiri-stoletnici njegovega rojstva.

Viri: Jan Kochanowski: Dzieła I.—II. Warszawa 1905. — Stanisław Dobrzycki: Pieśni Kochanowskiego. Kraków 1906; Stanisław Dobrzycki: Psalterz Kochanowskiego. Krakow 1910; Ferdynand Hoesick: Ze studjów nad Kochanowskim, Krakow 1908; Stanisław Zathy: «Fraszki» Jana Kochanowskiego, Krakow 1905.

KNJIŽEVNA POROČILA

Pedro Calderon De La Barca: Sodnik Zalamejski. Poslovenil in priredil Oton Župančič. Izdala in založila Slovenska Matica. V Ljubljani 1930. Str. 100.

Prevodi so sestaven del vsake žive literature. Literarni umotvori niso v nobenem stoletju ostali izključna last samo tistega naroda in tiste zemlje, sredi katere so vznikli. Najsi je bilo sožitje med narodi tesno ali rahlo, prijateljsko ali sovražno, najsi so bila sredstva za razširjanje prikladna, pospešujoča ali povsem nezadostna, vedno si je literaren umotvor, včasih na neumljiv način, umel utreti pot in najti prehod preko meja svoje ožje domovine. Že ta zgodovinsko neutajljiva prodorna sila literarnih del in pa psihološko dejstvo, da razmišljujoč človek v iskanju svoje notranje podobe iz literarnih del ne pozna zemljepisnih etničnih meja, sta zadostna razloga za obstoj prevodov v okviru vsake samobitne in živo snujoče literature. Izza romantike, ki je vzbudila smisel za vživetje v tuje kulture in ki je z ljubeznijo in umevanjem gojila poznanje, podoživljanje in vrednotenje najboljših tujerodnih literarnih proizvodov, so rasli prevodi kakor gobe po dežju. Njihovo vedno množeče se število in pa izvirno poznavanje tujih kultur je proti koncu 19. in v prvih desetletjih 20. stoletja postavilo v ospredje pozornosti še do danes ne docela razčiščen problem prevajanja in prevajalcev. Kaj naj prevajamo, koliko naj prevajamo in kako naj prevajamo, so vprašanja, ki zlasti pri nas zaslužijo, da jih do dna razmisli in v posebnem eseju razloži veččak v prevajanju, ki je brez dvoma moral veliko premišljati in naporno grebsti, preden se je dokopal do mojstrstva.

Govorjenje o krizi v našem založništvu je brez stvarne podlage. Vsako količkar vredno literarno delo najde danes povsod odprte roke in dostojno nagrado. Ker že vsa povojna leta zaman čakamo bogatega razcvita dobrih domačih literarnih del, smo se zadnja leta vrgli z vso vnemo na prevajanje. Naše založniške družbe — posebnost našega literarnega trga — nas v pomanjkanju izvernih del zasipajo s prevodi. Umljivo je, da se ob tej pospešenosti prevajanja marsikomu zvrtil v glavi in da zagleda v tem obilnem prevajanju nevarnost za izvirno literarno ustvarjanje. Obilica prevodov bo zadržala vsako kal samoniklega proizvajanja in če že zagleda beli dan domače delo, mora neopazno utoniti v množici tujih del svetovno znanih piscev. Marsikomu se zdi, da tudi naša literatura pada na nivo našega gledališča, ki ni izvirna umetniška podoba našega bistva, marveč bledikasti odsev raznih tujih kultur. Pritajena živi v nas bojazen, da nam ne bi vedno rastoče število prevodov izmaličilo našega pravega lica, da nam ne bi zvodena naša samobitnost in naša stvariteljska moč v zgolj pasivno poznanje svetovne literature in v jalovo naobraženost literarnih uživačev. Menim, da je ta bojazen odveč, pa naj bi se prevodi množili še s podvojeno naglico. Ne le, da je odveč, marveč da je ponižujoča, bedasta in smešna, če smo kot narod res močna in zdrava osebnost, ki jo vsaka preizkušnja more le učvrstiti in ji obogatiti njeno notranjost.

Zadnji smisel in smoter prevajanja tujih del je v poznavanju in preko poznavanja v takem ali drugačnem vplivanju. Ni dvoma, da z močno prevodno literaturo nepreračunljivo vplivamo na našo bitnost. Če se torej bojimo preštevilih prevodov, nas grabi strah, da radi premočnega vpliva tujih del ne bi zapravili lastne osebnosti. Taka bojazen pa je upravičena le takrat, če neka človeška ali narodna osebnost ni več povsem čvrsta; v trenutku, ko se nam zazdi, da je neodločna, zabrisana, majava in slabotna, nas že zgrabi strah, da

jo bomo izgubili. V svesti si pa moramo biti, da je vplivanje, torej tudi literarno vplivanje preko prevodov, samo po sebi koristno in poživljajoče. Vplivanje res da ničesar ne ustvarja, pač pa vzbuja in neti; srečno izbrano sredstvo je za obogatitev kakršnekoli osebnosti. Močne osebnosti se ne bodo nikdar plašile pred vplivanjem, marveč ga bodo nasprotno željno iskale. Močna osebnost, svesta si svojega neizčrpnega bogastva in življenjske polnosti, živi neprestano v nekem prešernem pričakovanju prebujenja svojih neizrabljenih sil, ki jih najčešče prebudi v zavestno življenje tak ali drugačen vpliv. Le duševne sirote, brez močnega lastnega življenja, žive v neprestanem trepetu, da se jim bodo uresničile tragične besede iz Evangelija: «Dano bo tistemu, ki že ima; tistemu pa, ki nima, bo odvzeto celo to, kar že ima.» Kdor se boji vplivanja in se mu izmika, priznava nehote, da je njegova notranjost borna in omahujoča. Kdor govori, da se radi preštevilnih prevodov boji za narodovo samoniklost v literarnem ustvarjanju, priznava že samo s to bojaznijo, da ta samoniklost ni kdovekaj močna in življenja polna. Če pa smo res, kar hočemo biti, tedaj se brez bojzani in z zavestjo svoje asimilacijske moči predajmo vsem vetrovom, ki vejejo v našo zemljo in nam s prevodi prinašajo klice kdove kakšnih bodočih žetev. Kakor povsod, je življenje tudi v vplivanju na narodno bitnost potom prevodov brez usmiljenja za slabiče. Za človeško kakor za narodno osebnost veljajo Gide-ove besede: «Ljubim vse, kar brezpogojno prisili človeka, da pogine ali da je velik.» Ob močni prevodni literaturi bomo kot osebnost zrasli, obogateli, če smo samonikli in zdravi, poginili, če smo slabiči.

Z načelno privolitvijo in s spoznanjem koristnosti sistematično prirejenih in številčno visokih prevodov pa seveda še ni podana rešitev pre mnogih perečih in kočljivih vprašanj, ki jih prinaša s seboj praksa prevajanja. Predvsem je tu vprašanje jezika, ki se pojavlja ob vsakem novem prevodu vedno znova. En sam jezikovno slab prevod ne more imeti znatnih kvarnih posledic na jezikovno kulturo jezika. Kakor hitro pa rastejo prevodi v hitri zaporednosti, pa ostajajo jezikovno podpovprečni ali že samo povprečni, more ta povprečnost v izražanju za dokaj stopenj znižati popolnost, ki jo je že dosegla slovenščina. Tu je nevarnost resna; treba je, da se je točno zavedamo in da ji ob vsakem novem prevodu bistro pogledamo v oči. Vsak prevajalec mora dovršeno poznati jezik pisatelja, ki ga prevaja, toda še mnogo dovršeneje svoj lastni jezik. Še daleko ne zadošča zmožnost, pisati pravilno, brez vsakih slovničnih pogršk; kdor prevaja, mora z gibko roko ovladati vse potankosti, vse skrite vire, vse nesluteno bogastvo in vsa mnogotera izrazna sredstva lastnega jezika. Ker zmore navadno tako poznanje lastnega jezika le poklicni pisatelj, bi bilo v redu, če bi se prevajalci izbirali iz vrst poklicnih pisateljev. Le poklicni pisatelj piše tvorno, samoniklo; in tvorni, čisto osebni jezik je prva zahteva vsakega prevoda. Drugače bi bil prevajalec že vsakdo, ki se je kdajkoli naučil par drobtin tujega jezika.

To popolno poznanje in ovladanje lastnega jezika, ki mora biti čudovito dovršeno, ni potrebno le iz ozirov do jezikovne kulture, marveč je nepogrešljivo sredstvo in orodje dobrega prevajanja samega. Često se dogaja, da ob presojanju prevodov očitamo prevajalcu napake in pogrške smiselno vsebinskega značaja. Res so take napake neprijetna zadeva, pred katero se mora prevajalec pazno čuvati, a še zdaleka ne omenijo glavne in bistvene hibe prevoda. Neki prevod more biti izvrsten kljub vsebinsko težkim napakam, a prav

tako more biti prevod, ki mu ne moremo očitati nikakega smiselnega pogrška, ničvreden. Kdor je namreč podal s prevodom samo vsebinski smisel kakega dela, je opravič še lažjo polovico dela. Dober prevajalec ne prevaja besed, marveč stavke in skuša v prevodu izraziti predvsem ves nenapisani tekst, misel in čuvstvovanje pisateljevo v taki popolnosti, kakor bi jih bil izrazil pisatelj sam, če bi bil svoje delo napisal naravnost v slovenščini. Tako podajanje tujih in miselnih svetov je možno samo z nekim neprestanim goljufanjem, ko prevajalec skuša zajeti v domače zvoke, kar je pravzaprav izrazno samo v tujem jeziku. Težko napako zagreši vsak prevajalec, ki se pretesno in prekrčvito oklepa izvirnega besedila, a pušča v nemar najvažnejše: tiste poetske lastnosti, za katere mora imeti tanek posluš, ki so najčešče neprevedljive, a ki jim je vendar mogoče najti neke vrste nadomestila. Najti nadomestilo za to najbistvenejše v vsakem prevodu pa se bo zopet posrečilo le onemu, ki čudovito pozna vse vire in vsa izrazna sredstva lastnega jezika, ki pa je obenem zmožen, da pronikne tako globoko v miselni, čuvstveni in poetični svet pisatelja, ki ga prevaja, da se končno zlije z njim v eno. Zato je absurden in najhujše obsodbe vreden vsak prevod, ki ni prevod originala, marveč prevod prevoda. Prevod prevoda (tudi pri nas se že dogajajo taki primeri) se mi zdi najtežji greh, ki ga more zagrešiti prevajalec, pa naj bodo njegove siceršnje zmožnosti kakršnekoli; napram takemu prevodu sem že v naprej nezaupen in vem že a priori, da je slab, ker prevajalec ni iskal izraza pisateljevemu svetu z muko in trudom ter v borbi s specifičnimi lastnostmi izvirnega jezika. Kako naj nam poda tak prevajalec tisto bistveno, za kar edino gre, ko je že prevod, ki ga prevaja, le še slaboten odsev, daljnjo brljenje tega bistvenega? V prevodu prevoda mora to brljenje ugasniti v temo.

*

Vsi taki podobni pomisleki o prevodih in prevajanju bi seveda pomenili le jalovo, povsem brezplodno besedičenje, če bi v vrsti naših prevodov ne imeli že praktičnega zgleda v vsakem pogledu vzornega prevoda. Mislim s tem na Župančičev prevod Calderonovega «Sodnika Zalamejskega». Izmed vseh Župančičevih prevodov, ki sem jih doslej čital in primerjal z izvirniki, se mi zdi «Sodnik Zalamejski» najposrečenejši. Sigurnost prijemov in ovladanje prevajalne tehnike razodeva v tem prevodu tisto svobodno samozavest in zdravo moč človeka, ki se zaveda, da mojstrsko ovlada svoje orodje in da gradi na podlagi zrelega premisleka o bistvenem in nebistvenem pri prevajanju. Prelil je Calderonove lirsko nadahnjene verze v jedrnat, svež ritem žive slovenske govornice. Nikjer se suženjsko ne oklepa izvirnega besedila, marveč ga pregnete v svojskost slovenščine morda z izvirniku popolnoma tujimi izrazi. Ta prostost v prevajanju, ki pa vendar nikdar ne zanemari niti najrahljšega odtenka v izvirniku, je najodličnejša lastnost tega prevoda. Nam, ki smo izvečine vajeni kolikor mogoče dobesednih prevodov, se zdi ta Župančičev prevod skoro kakor prosta prepesnitev. Toda primerjal sem prevod besedo za besedo z izvirnikom in na podlagi tega primerjanja moram reči, da «Sodnik Zalamejski» ni nikaka prosta prepesnitev, marveč prevod v najboljšem pomenu besede, ker izpolnjuje dve osnovni zahtevi vsakega dobrega prevoda: kolikor mogoče natančno podajanje miselnega in čuvstvenega sveta pisateljevega in mojstrsko prostost v iskanju tistih sredstev, ki morejo ta svet najboljše izraziti. Kaj zato, če ima Calderon tri verze, a Župančič samo enega! Ne gre za število verzov in tudi ne za doslovnost prevoda, marveč edinole za misel in čuvstvo, ki ga je hotel izraziti Calderon. Če pravi Rebolledo o bobnu:

Que este rato que callo,
Nos hizo merced de no
Rompernos estas cabazas?

in župančič posloveni z enim verzom:

No, zdaj je res umolknil — čast bogu!

je v tem edinem verzu zajeta vsa objestna godrnjavost Rebolledova. Prevajalec se je tu dobro zavedal, da piše prevod odrskega dela. Če je prevelika dobesednost napačna v vsakem prevodu, je pa usodna v prevodu odrskega dela. Zelo točni in dobesedni prevodi odrskih del so zvečine papirnati in radi tega medli in neuprizorljivi. To uprizorljivost je skušal Župančič povečati še z nekaterimi točnejšimi navedbami prizorišč in z bežnimi režijskimi opazkami, ki jih Calderon nima. Da bi bilo delo še živahnejše in da bi zaživel na našem, slovenskem odru, je zamenjal prevajalec nekatere dokaj blede izraze v izvirniku z močnimi, krepkimi in sočnimi slovenskimi besedami: el dinero — cvenk; este hombre — to strašilo; vanse — se odhulita; enajenar alguien de si mismo — koga zvrtoглаviti; de que son estos extremos? — Kaj štramate tod? estoy perdido de colera — v meni vse kipi, itd. Krajšal je nadalje nekatere predolge stotnikove monologe v drugem ter Izabelin začetni monolog v tretjem dejanju, kjer se Calderon prepusti svojemu liričnemu nagnenju. Iz župančičevih verzov pa veje ista za Calderona tako značilna liričnost, a zgoščenejša, trpkajša in radi tega dostopnejša ter učinkovitejša. Mestoma razplete ta Izabelin monolog v 5. dejanju v mojstrsko izveden dvogovor med njo in očetom, ne da bi radi te spremembe, ki je odrski uprizoritvi v korist, utrpel izvornik najmanjšo škodo. Tako je Župančič to največjo Calderonovo mojstrovino res «priredil» za oder, pa ne z mehničnim črtanjem in slučajnim izpuščanjem, marveč edino s tem, da je dovršeno prevedel izvornik v zavesti, da je bil tudi ta napisan za oder.

Ob tako dovršenem prevodu, kakor je «Sodnik Zalamejski», bi bilo brez pomena navajati par subtilnih, komaj opaznih malenkosti, ki so tu pa tam prevodu v napotje. Vsakemu, ki prevaja ali ima namero prevajati, pa bi priporočil «Sodnika Zalamejskega» kot dragoceno navodilo in priročnik na težavni, mukapolni in odgovorni poti prevajanja. Prevajalec Župančič pa bi obogatil našo borno esejistično literaturo z izvornim in dragocenim delom, če bi «Sodniku Zalamejskemu» hotel dodati še «Dnevnik mojega prevajanja Sodnika Zalamejskega», kjer bi nam iz dneva v dan živo opisal vse križe in težave, boje in zdvajanja, iskanja, tipanja ter zvižaje, ki jih je doživljal v borbi z izvornikom. Svetovna literatura takega dela še ne pozna; Gide ga je hotel napisati, ko je prevajal Hamleta, a je ostalo le pri obljubi. Bil bi dogodek ne le za prevajalce, marveč za vse, ki jih strastno zanima še tako bežen vpogled v tajno snovanje tvornega človeka.

St. Leben.

The bailiff Yerney and his rights. By Ivan Cankar. Translated by Sidonie Yeras and H. C. Sewell Grant. With an introduction by Janko Lavrin. John Rodker, 1930, London. XIV + 116 str.

Cankar si počasi, toda vztrajno utira pot v evropsko kulturno domačijo. Knjigoljubi vseh večjih narodov že imajo po katero izmed njegovih del na svojih knjižnih policah. Predlanskim je po zaslugi ge. S. Jerasove stopil pred francoskega čitatelja. Komaj so potihnile debate o tem pogumnem činu neumorne prevajateljice, ko moramo zaznamovati novo delo, ki ga pošilja v svet, namreč Hlapca Jerneja v jeziku Bernarda Shawa.

Predgovor temu prvemu prevodu Cankarjeve knjige v angleščino (a saj so ga že prevedli v Ameriki — pa kako...) je napisal profesor Janko Lavrin.

Ker je znan ne le kot izvrsten poznavalec Cankarja, ampak tudi svetovne književnosti sploh, ter razpolaga z odličnim okusom in literaricis, bo marsikoga utegnila zanimati njegova sodba o «slovenskem Tolstoj», kakor slove napis na poslikanem ovitku. Predgovor, pisan za angleškega čitatelja iz širših inteligentnih krogov, je jasen, trezen in vesten ter bo gotovo pripomogel, da naš Cankar najde med Angleži mnogo razumevanja in mnogo prijateljev.

Po kratkem uvodu, sestavljenem iz geografskih, narodopisnih in literarno-zgodovinskih drobcev, se pisatelj v elegantnem stilu loti razmotrivanja Cankarjeve osebnosti in njegovega dela. Tragični konflikt pisateljevega življenja je izviral iz neutolažnega nasprotja med njegovo osebno veličino in malenkostnimi razmerami, ki so vladale v slovenski domovini. Divni cvet njegove umetnosti se je spontano skušal dvigniti iz dušičnega ozračja zavisti, nezaupnosti in spletkarstva v čiste in svetle nadzemne sfere. To je praktično mogel doseči seveda edinole v bohemstvu.

Zapustil je domovino. Na Dunaju si je uglasil okus in dvignil slovensko prozo do neverjetne višine virtuoznosti, glasbenosti in tehnične prožnosti. Tedaj so v njem tudi vzbrstele dotlej še speče ustvarjalne sile. Napočila je nova epoha v slovenski književnosti.

V začetku Cankarjevega razvoja opazamo eklektiko in eksperiment. Vendar se je njegova umetniška osebnost čezdalje bolj bistrila. Končno je obvladal impresionistične strasti v sebi in se povzpел na višino suverene umetniške harmonije. Kljub temu, da je poskušal svojo moč v najrazličnejših literarnih vrstah, je vendar dosegel najlepše uspehe v krokiju, feljtonu in črtici. Zlasti med zadnjimi jih je nekaj, ki so pravi biseri slovenske proze.

Cankarjevo delo karakterizira zmes dveh, dozdevno si nasprotujočih elementov, lirskega impresionizma in neusmiljenega sarkazma. Ta dvoličnost njegovega temperamenta ga spravlja v sorodstvo s Heinejem. Mehki Cankar je imel v sebi porogljivega dvojnika, parodista in nepomirljivega borca. Temu notranjemu razpoloženju ustreza vedno se vračajoči tip Cankarjevega junaka, ki je nadarjen sanjač in podleže v borbi s svojim miljejem, ker je prefin, da bi zmagal z nedostojnim orožjem.

Odtod Cankarjeva simpatija za tragične brodolomce. V tem presega celo Čehova. Njegove ljubezni so deležni vsi tisti, ki so v življenju odveč: rahločutni, nepraktični sanjarji, Doni Quixoti, romantični vagabundi, ki se rogajo pravilom. Ta borba s filistrstvom ga je včasih zapeljala k preveliki strogosti napram političnim in socialnim prilikam v domovini, toda izhajala je iz ljubezni. Po vseh besnih napadih se je umetnik vrnil v domovino in prav tedaj je vzklila v njem nova vera v življenje. Mračni značaj se mu je izjasnil in pisatelj je tedaj doživel svoje največje triumfe.

Cankarjev slog je zmes lirske pasivnosti in ironičnega izzivanja. Kadar je v njem zmagovala lirika, se je nevarno začel bližati sentimentalnosti. Seveda je to bilo na kvar njegovi umetnosti. To velja zlasti za Hišo Marije Pomočnice, ki bi bila lahko postala mojstrovina evropske literature, ako bi bilo v njej malo več artistske in emocionalne discipline. Artistski takt in ekonomija pa sta se uveljavila v njegovih črticah, igratih in satirah. Slog mu je tu zgoščen in lakonski. Imel je fino uho za dinamične lepote jezika. Dosegel je monumentalno sintetično preprostost, ki je vedno skrivnost velike umetnosti. Ta smer Cankarjeve ustvarjalnosti se razodeva zlasti v njegovih poznejših delih. Sem spadajo: Hlapec Jernej, Podobe iz sanj in posmrtno Moje življenje. V Hlapcu Jerneju se je izkristaliziral Cankarjev slog do najpopolnejše čistote.

H koncu predgovora je navedena tradicionalna razlaga Hlapca Jerneja, češ, da ga moremo čitati kot realistično zgodbo ali pa kot simbol. Ako ga pojmuje simbolično, tedaj more biti Jernej Don Quixote pravice ali pa podoba slovenskega naroda, ki je stoletja služil Avstriji, ta pa mu je odklanjala najelementarnejše kulturne in politične pravice. Vsiljuje se pa misel, da so take razlage preveč enostranske in nimajo prepričevalne vrednosti. To vidimo že iz tega, da so mnogoštevilne in si deloma nasprotujejo. Tako n. pr. Prijatelj pojmuje Hlapca Jerneja kot prepesnitev Marksovega manifesta, požar Sitarjeve hiše pa kot simbol svetovnega požara. Ako že razmere zahtevajo umski razbor tega Cankarjevega dela, mislim, da bi se lahko poskušalo tudi s psihoanalitično metodo. Nudila bi gotovo mnogo novih vidikov. Pisateljevo delo je sicer enota, toda vedno kompleks. V umetnosti se sublimirajo nešteti pojavi. Gotovo pa so v Hlapcu prepesnjena ne le dejstva, ki jih je Cankar opazoval v objektivnem svetu, nego tudi njegove osebne zadeve. Tako je v Hlapcu Cankar prav gotovo odložil tudi svoje hrepenenje po pravici, poleg tega pa tudi bogastvo svojega sočutja do posameznikov, do svojega naroda in do vsega človeštva. Izraza pa je tu dobilo tudi njegovo osebno razočaranje nad krivično uredbo sveta. Seveda imajo take razlage, ki sicer morejo pošiljati svoje žarke v vse mogoče smeri, le imaginarno vrednost, ako jih ne moremo podpreti z verodostojnimi razlogi in dejstvi.

Kakor vsi vestni prevajalci, tako sta imela tudi ga. Jerasova in g. Sewell Grant mnogo težav. Že adekvatno podajanje miselne vsebine je pogosto zvezano z naporom in neuspehom. Kaj šele, kadar je treba izražati čustvene odtenke. To pa je zlasti treba upoštevati pri Cankarju, čigar dela so kakor povita v tenčico vedno se izpreminjajoče čustvenosti in se od te plati kaj rada upirajo analizi in prevodu. Vendar sta prevajalca v celoti zadovoljivo rešila svojo nalogo, zlasti ako pomislimo, da prevajanje iz slovenščine v angleščino nima tradicije.

Kar jima je zlasti šteti v zaslugo, je fini smisel za svojevrstno razgibanost Cankarjeve proze. Kolikor sta mogla, sta ohranila ritmične elemente, tako da človek pri čitanju prevoda zares doživlja nekaj godbe Cankarjevega jezika. Sintaktično Cankarjeva proza ne pozna nobene mode. Stavki so le po potrebi ali dolgi ali kratki, tako da so v njih miselni elementi izraženi v sorazmernih ritmičnih aglomeratih, ki kot magično valovanje udarjajo ob dušo in pri tem ustvarjajo, prav kakor priboj ob morju, vedno se menjajoča nastrojenja, polna slutenj o nečutnih lepotah. Prevajalca sta se dobro zavedala tega muzičnega čarù Cankarjeve proze in sta si vestno prizadevala ohraniti ga tudi v angleščini. Vsakdo pa, ki ima kaj smisla za take stvari, sam ve, da je zvesta hoja za izvirnikom velika umetnost, zvezana pogosto s skoro nepremostljivimi težkočami.

Ne glede na vse težave pa se prevod bere gladko in se pogosto dvigne do tistega resnega, zamišljenega recitativa, poveličanega od nadnaravnega sveta, ki je v toliki meri lasten temu Cankarjevemu delu, da ga po pravici približujemo svetopisemskim tekstom.

Kljub neštetim vrlinam prevoda pa se je našla marsikatera malenkostna netočnost ali opustitev. Da sta prevajalca sistematično zatirala «in» v začetku stavkov, s katerim je Cankar pri poznavalcih evangelija pogosto dosegal upravisijajne efekte, je razumljivo. V Angliji, kjer puritanstvo bolj sedi ljudem v krvi kakor si moremo misliti, bi še tako spoštljivo posnemanje svetih knjig v posvetnem romanu izzvalo neugoden vtis. Vendar se mi zdi, da je neumestno izpuščanje daljših sintaktičnih skupin, kakor n. pr.: Kdo je ukazoval hlapcem

(VI. pogl.); kakor mu jo kratijo s pestjo (VII. pogl.); Glej, taka spletkar! (VIII. pogl.); Bistro pomnite, ustanovil sem dom in hišo; kot pijani dekli (XV. pogl.); samo še eno klaftro si mi odmeril (XVI. pogl.); Še je čakal Jernej, gledal je svetlo s strmečimi očmi (XVII. pogl.).

Mnogo je tudi primerov, kjer bi človek sklepal na nerazumevanje teksta. Tako imamo: plahi — in terror; vrtu čast in gospodar — the glory of the garden and the master's pride; osupel — out of breath; rdeč — lurid in še celo vrsto bolj ali manj nerazumljivih pomot. Tudi preveč abstraktni ali pa preciozni izrazi niso prevodu v prid. Tako je v V. pogl. stavek: «je rekel župan» preveden z «And having thus delivered himself»; v XIII. pogl. pa «hudo in žalostno» z «still as marble». «Tam so se pogovarjale blodne duše» je prevedeno z «like a whispering of wandering souls», pa je besedica «like» odveč, kajti Jernej v e r u j e v blodne duše.

Da pa naštevanje takih drobnih napak ne bi kratilo splošne zasluge prevajalcev, naj bo tega dovolj. Končno bi bilo še pripomniti, da je knjiga naslovljena The bailiff Yerney, dočim se v tekstu dosledno upotrebljava angleška oblika Bartholomew. Mislim, da bi bil Yerney tudi na mestu.

V knjižnem in tiskarskem pogledu je The bailiff Yerney prvovrsten specimen tiste angleške skrbnosti, ki ne išče po sili novih sredstev, temveč si prizadeva, da ohrani ali izpopolni to, kar je izkušnja sporočila dobrega, lepega in zato vrednega trajnosti. Resne črke klasičnega ureza se v vsej črnini ostro rišejo na gosti, neprosojni halfi. Med vrsticami je dovolj zraka, po katerem lahko svobodno krožijo čitateljeve misli in primisli.

J. P r e z e l j.

Niko Bartulović: Na prelomu. Roman. Beograd 1929. Srpska književna zadruga (X+264+8 str., ciril.).

Bartulović nam je s svojim romanom dal umetniško študijo o «veličini in bedi zmage» (Clemenceau). Zmagovalec, ki se čuti poraženega in potlačenega, je radikalno-nacionalistično pokolenje, ki je v zadnjih letih pred svetovno vojno zasluhtilo v soparnem ozračju neiskrenega in do zob oboroženega evropskega miru bližino usodnih odločitev in se je brezkompromisno, z uporniško gesto mladosti, zaverovalo v Jugoslavijo. To pokolenje Endlicherjev in Principov je sicer bilo vrženo v vihar svetovne vojne, razbičano, poteptano, pomandrano kakor trava, preko katere gre orkan — toda naj je bila usoda posameznikov še tako kruta, pokolenje je zmagalo. Redkokateremu rodu je bila dana sreča, da bi zgodovinske sile same prevzele in izvršile tak lokalni program, kakor ga je imela jugoslovanska revolucionarna mladina. In vendar: Z zlomljenimi kopji (2. del Bartulovičevega romana ima naslov «Polomljena koplja») stoje bojevniki pred svojo zmago in se vprašujejo: kje so naši upi, kje smo mi in ali je to tisto, kar smo hoteli? Bartulovičev roman je sicer zajet v ozki okvir majhnega dalmatinskega mesteca in avtobiografsko podslikan, toda njegova vrednost je dokumentarična: v njem je prva večja izpoved generacije, ki je imela zgodovinsko vlogo.

V osrednjem liku svojega romana, Ivi Tadiću, je pisec skušal orisati psihologijo nacionalističnega omladinca, njegove nade in prevare. Ministrski uradnik Ivo Tadić pride po burnih dogodkih, ki so mu vzviharili življenje v zadnjih dvanajstih letih, na dopust v svoje rojstno mestece — v Stari grad. V srečanjih s sorodniki, z nekdanjimi prijatelji in «karbonarji», z dekleti, ki jih je ljubil, s pristaši in nasprotniki, se zgoščajo pred njim spomini na mladost, na prve dijaške ljubezni, na čitalniške plese, na dijaško revolucionarno delo, na ves nekdanji zanos in vse tisto, kar vre in kipi v človeku samo za mladih let. Doživlja svojo preteklost in se zaveda, da so bila leta vélikega

pričakovanja lepša od let po véliki zmagi. V domačem kraju, v tem najožjem krogu, ki je bil nekoč hvaležno terišče njegovega zarotniškega dela, vidi pravo podobo sedanje stvarnosti. Vrsta njegovih sobojevnikov je docela razbita, mestece razcepljeno v dva srborita politična tabora, ki poznata samo «partijo»; mladi rod je daleč od nekdanjih mladostnih vzorov: sport in spolnost sta domala izrinila slednjo željo po idealnejšem življenju. Že samo dejstvo, da je prispel v Stari grad ministrski uradnik, zadošča, da Iva Tadića zapletejo v mrežo malenkostno-političnih spletk in ga obdajo s sumničanjem in nezaupanjem. Kaj hočejo ti ljudje? Vsa njihova politika je velika laž, igra slepe miši, odraz neznačajnosti in zaslepljene mržnje, ki od nje mesto propada. Kje so velike ideje, ki so nekoč vodile vsaj mladi rod? Usodni razdor časa je segel celo pod Tadićevo rojstno streho: nečak Peter je komunist in zre nanj s prezirom in sumničanjem. Tadić si obuja spomine, opazuje, spoznava in začenja aktivno posegati v to duševno zmedo svojih rojakov. Prične pri Petru. Ne prepričuje ga, marveč ga skuša pridobiti. Priredi shod, na katerem hoče i «desničarjem» i «levičarjem» odpreti oči, toda razjarjeni malomestni politikarji mu zapro usta. Doživi polom. Ves čas mu je zvest samo en nekdanji drug, Mato. Vsi drugi njegovega rodu so ali brezbrizni ali cinični in sovražni. Še ena oseba ga intelektualno razume. Vera, ki jo je nekoč ljubil in potem v vrtincu vojne domala pozabil. Predstavitelj «pregažene generacije» se vrne v prestolnico z enim samim uspehom: nečaka Petra je bil pridobil za rodbino in domačo tradicijo. Morda se bodo kdaj pozneje še drugim odprle oči? Optimistično pokolenje ne more pokopati slednje nadeje. Toda Tadić čuti, da je izgubil moč: ne more več vplivati na druge. Karbonarska generacija je v novih razmerah postala odvišna. In tako se vrača od nje k samemu sebi. Že vidimo, da bo postal filister in star, zaslužen samec, če se ne oženi...

Do tu je Bartulović orisal duševnost in usodo rodu. Tadićeva nemoč je nemoč njegovega pokolenja, tipična usoda vseh, ki so bili revolucionarji one ideje, iz katere sedaj kujejo denar, čast in vpliv razni Mike Gjonovići. Med temi pojavi kolektivne usode pa se pleto pisane prigode individualnega življenja, mikavne slike iz idiličnega otoškega mesteca, živo orisani primorski pejsaži, ljubezensko iskanje in razočaranje. Posebno ostra so Tadićeva opazanja današnje mladine; v njegovi nezadovoljni, a polagoma se uspravajoči duši se idealizem njegovega pokolenja meri z naturalizmom sedanjega rodu.

Pravi «prelom» Bartulovićevega romana je v problemu, ki ga je dobro poudaril Vladimir Čorović v svojem uvodu tej knjigi: ali more Tadić veljati za predstavitelja generacije, t. j. ali je njegova nemoč res tipična za rod, ki se je nekoč ogreval za revolucionarno narodnjaštvo? In z druge strani: so li razmere v majhnem otoškem mestecu Dalmacije tipične za okolje, v katerem se je znašla jugoslovanska revolucionarna generacija po vojni? Bartulović je s svojim solidnim umetniškim instinktom občutil kočljivo nesorazmerje med individualno in kolektivno usodo in ga skušal kar moči uravnovesiti. Kompozicija in čista umetniška dognanost romana sta pri tem trpeli. Zaradi jačjega poudarka generacije se je ponekod spustil v preveč obtežujoče podrobnosti. Nekateri odstavki v prvem delu so tako dokumentarični, da kvarijo umetniško stran romana in bolj spominjajo na kakšno zgodovino nacionalističnega gibanja. Pravo mojstrstvo je pisec pokazal v podrobnih opisih, v pripovedovanju nekaterih Tadićevih doživljajev, v tej ali oni psihološki skici, v slikanju okolja in v orisih nekaterih oseb. Zlasti ljubezenski odnos do Vere je očrtan z zelo finim peresom. Njen nežni lik s skoraj nordijsko mentalnostjo, ki je toli

nasprotna ostalim, južnjaško temperamentnim dekletom, je eden najbolj za-
detih v Bartulovičevem romanu.

V celoti bo roman «Na prelomu» vendarle ostal predvsem dokumentarično
delo, a dokument na lepi literarni višini. Z njim so v tej obliki prvič načeta
nekatera važna in še vedno pereča vprašanja jugoslovanske sedanosti. Pred-
vsem je v Tadićevi nemoči poudarjen nesklad med nacionalističnim «idealizmom»
prejšnje generacije in sedanjim «realizmom» narodno-državnega življenja.
Toda vprašanje, ali je današnja izoliranost nekdanje nacionalno-revolucionarne
generacije res tragična, ostane odprto.

Kaj je pravzaprav hotela in pričakovala ta generacija v novih razmerah?
Ideje so se ji uresničile, mladost se je izkipela, in —. Ni li vse to hrepenenje
s svojimi gradovi v oblakih bilo samo narurna sentimentalnost mladosti, in
nacionalizem te vrste le surogat Erosa in metafizično-verske potrebe? Mar
n. pr. pokolenje ruskih revolucionarjev ne stoji pred isto tragikomiko zmage?
Tadić dobro spoznava nujno stanje takega konca, ko pravi: «Možda mi zaista
nismo učinili ništa i ništa ostavili, ali oko, koje je ugrabilo samo jednu zraku
tog jutra, neće je izgubiti nikada. Možda je sav svijet naših misli bio varka,
a naš cilj razočarenje; ali buktinja, kojom smo proletjeli, osvijetlila je sve
kud je stigla i ogrijala sve, čemu se približila. Prije tog jutra bilo je teško
i živjeti, a u njemu se lako i stradalo i umiralo... Davalo se sve, — a ako se
sve i izgubilo, to je tragika pregaženih...» (str. 258.). Ali se v današnjem
prilagajanju idej, ki jih je imela ta generacija, res vse izgublja? — Razen
osebne tragike posameznikov, ki so v zaletu mladosti padli za svoj vzor (če ni
to z absolutnega vidika posebna milost bogov), in razen nujne bede v vsaki
veličini zmage, ne vidimo nobene tragike. Da Tadići v novih razmerah nimajo
več nekdanjega vpliva in moči, je kriv ritem socialnega življenja. Ko je vče-
rajšnja iluzija, toli drag privid v samotnih nočeh jetnišnic, postala stvarnost,
veljajo zanjo vsi zakoni stvarnosti, in življenje ubira tista pota, ki mu jih
določajo stvari same. Iz žrtev, ki so jih položili Tadići za splošni blagor, za
uresničenje vélike sanje, iz vse tiste nesebične vneme za ideal, iz skupnih
zanosov in iz okostij onih, ki so dali življenje, se je narodu zgostila nje-
gova, dejal bi, metafizična zaloga moralnih energij. Toda za življenjski trg z
njegovimi vsakdanjimi, banalnimi potrebami in zahtevami te dobrine nimajo
praktičnega pomena. S tem ni rečeno, da zasluge Tadićev ne bi smele biti
posebej nagrajene, toda to, da imajo često podobno usodo kot vsi ostali po-
edinci, je krut, a naturen zakon črne in hladne vsakdanjosti. Tadići morajo
brez sentimentalnosti pogledati času v obraz. Nacionalistični idealizem je ne-
mogoč, ko so nekdanji ideali postali temelj državne prakse z vsemi njenimi
«realnimi» in «nujnimi» atributi. Nove generacije se morajo prilagoditi novi
stvarnosti in počasi — ko mine prvi pohlep in vrtoglavi nemir, ki sledi vsem
močnim pretresom — zasanjati nov sen. O čem? O zemeljskem paradižu? O
rdečih Sirenah, ki vabijo z Vzhoda? O čemerkoli — vsaka realnost prej ali
slej zahrepeni po svojem opiju. Toda generacija Tadićev se danes mora zave-
dati, da ni dovolj, če se množicam izpremeni njihova politična usoda. Treba
je seči globlje v narodovo življenje in množici izboljševati gmotne pogoje
njenega obstoja. To je naloga prehodne generacije. Zato ima v današnji dobi
Ethos prvenstvo pred Logosom. Ko bo zadoščeno temu novemu dojemanju
življenjskih realitet, pride zopet pokolenje Logosa. Takšno izmenjavanje rodov
ni tragično, marveč je utemeljeno v samem svetovnem redu, kakor vse, kar se
dogaja v naravi.

Kot vsako dokumentarično delo, ki ima miselno vsebino, je tudi Bartulovičev roman o «generaciji pregaženih» tudi ne glede na svojo čisto umetniško kakovost zanimiv pojav. V Bartulovičevem umetniškem razvoju gre romanu «Na prelomu» najvišje mesto od prvih novel preko «Kuge» do zadnjih novelističnih spisov. Stilistično in jezikovno dovršen, slikovito prepleten z dalmatinskimi provincializmi in spisana v prijetni ijekavščini, očituje ta roman avtorjevo umetniško svežost in vso prožnost njegovega izraza. B. B o r k o.

Ljuba Prenner: Trojica. Povest. Izdala in založila Belo-modra knjižnica. Ljubljana 1929. Strani 95.

Žalostno-vesela, v dogajanjih malo smotrena in neenovito urejena, v značajih docela nedoločna in nepomembna ter sentimentalna zgodba o treh zaljubljenih srednješolcih s slabimi učnimi uspehi. Marsikaj je v tej povesti začeto in nakazano, toda obdržati vse niti v roki in jih smotreno zavozljati in začeto izvesti do kraja, ni bilo v začetniških močeh mlade pisateljice. Vendar so nekateri prizori, kakor nastop v beznici, prvi del petega poglavja, Markov izbruh na str. 45. in 46. in pa legenda o vodnjaku s Kristovimi solzami napisani nadarjeno. J. V i d m a r.

Ivan Trinko: Naši paglavci. Črtice in slike iz beneško-slovenskega pogorja. 1929. Izdala Goriška Mohorjeva družba v Gorici. Naslovno stran in risbe izvršil Franc Gorše. Natisnila Katoliška tiskarna v Gorici. Strani 100.

To knjigo se nam zdi potrebno omeniti zato, ker nam jo poklanja mož, v katerem živi tvorna sila naše besede najdalje na zapadu, ker veje iz nje pristna slovenska domačnost in ker knjiga ni zgolj mladinska, temveč je tudi slovstveno zanimiva. Monsignor Trinko, profesor modroslovja na gimnaziji videmske bogoslovnice, označuje v predgovoru svoje črtice kot starokopitne, preproste in skromne. Ali ta starokopitnost, preprostost in skromnost je utemeljena v snovi sami, z njo prikupno in nerazdružno spojena in tako prežeta z občutjem prirodnih čarov tiste pedi naših tal, ki se razteza od Matajurja do Čedadada, da teh devet stvaric z užitkom preberemo in se čudimo duševni čilosti in jezikovni okretnosti sedemdesetletnici bližajočega se pesnika in pisatelja. Po teh lepih straneh je posejanih precej zajemljivih beneško-slovenskih jezikovnih drobtin, katerih glavne je pisec zbral na koncu v tolmaču. Pogrešamo kazalo. Goršetovih štirinajst risb z nazorno in primerno stilizacijo poživlja povestice, ki bodo odraslim in paglavcem brez dvoma ugajale. A. B u d a l.

K R O N I K A

O duhovni situaciji današnjega evropskega pisatelja. O tej temi je v klubu Rotaryjcev na konferenci v Haagu znani nemški romanopisec Thomas Mann nedavno imel jako značilen in tehten govor. Ker njegova izvajanja jarko osvetljujejo notranji razkol sodobnega tvornega besednega umetnika ter so v veliki meri odločilne važnosti za njegovo duševno stanje, prinašamo svojim čitateljem odlomek tega govora: «O duhovni situaciji današnjega evropskega pisatelja vam torej hočem govoriti — ker menim, da se vas ta situacija nekoliko tiče, da je to v veliki meri situacija vas samih, da je to situacija današnjega človeštva vobče. Saj jedva more biti drugače; zakaj pesnik, pisatelj je oni, v katerem se duhovnost, ki je vsepovsod, zbira, v katerem prihaja do zavesti in ki jo izraža. Saj se samo tako dá tolmačiti svojevrstna določnost, s katero ste vztrajali na tem, naj govori tu pisatelj, in s katero ste, kakor

rečeno, izkazali mojemu stanu veliko čast. Kar to željo razloži, je reprezentativnost pisateljeva za čas, življenje in njegov duhovni položaj.

Naš položaj je težak — saj ne more biti drugačen v dobi vseobčih težkoč. Nemara se vsaka doba nagiblje k temu, da podcenjuje težave in kompliciranosti drugih dob, a hoče se nam videti, ko da nikoli ni bilo treba več idealnosti, kako bi se človek pravilno in dostojno uravnal in postavil, ali, religiozno izraženo, bil pred Bogom prijeten, nego dandanes. Med dvema ognjema stojimo in veliko življenjskega talenta je treba, da človek odnese zdravo kožo. Jasno je: v ospredju svetovnega zanimanja, gospodujoč, vežoč vesti, slednjega pekoč do kosti, stoji danes problem človeškega sožitja, socialni, politični problem. To je političen čas, politika je odločujoči element dobe; in socialna ostrina vesti tega časa je spravila v neko tesnobno bližino dvoje pojmov, o katerih ne bi bil nikoli nihče mislil, da moreta imeti v človeški zavesti kako drugo kot zgolj moralno kontradiktorično vlogo: pojma idealizma in frivolnosti.

Idealizem kot frivolnost — po mojem mnenju učinkuje to v nemški govornici kot strašen paradoks. Pred nami vstaja postava genljive plemenitosti in nežne veličine: postava Schillerjeva, ki je čisto igro proslavljal kot najvišje stanje človekovo. To je govor umetniškega idealizma. Ampak, kje je doba, ki je govorila tak jezik in ga smela govoriti s čisto vestjo? Naša se nagiblje k temu, da gleda v umetnosti neko individualistično brezdelje, čigar nesodobnost ga ureja malone v kategorijo zločinskega. Ko sem nekega dne v Heidelbergu neko pravkar končano novelo, kot je to v Nemčiji navada, javno predaval, sem, prišedši domov, našel pismo, katerega pisec, mlad človek proletarskega naziranja, me je radi moje heidelberške recitacije, ki ji je prisostvoval, ostro in razumno zval na odgovor. Nikakor ne na nesramen način: imel sem vtis, da mi je pisec s svojim nagovorom hotel izkazati celo nekaj respekta; saj pač marsikdo javno čita svoje novele. A jaz bi se moral pred njim, duhom množice, duhom novega socialnega sveta, za katerega sta «kultura» in «duša» dva meščansko reakcionarna pojma, moralno zagovarjati, moralno zagovarjati umetnost, zagovarjati, kolikor pač morem, da sem v današnjih razmerah, spričo današnjega položaja na svetu sédel tja in pred tisoč ljudmi čital neko izoblikovano zgodbo, regaliral te ljudi z umetnostjo in žel zato priznanje. Kako je bilo to mogoče? Kako je bila umetnost danes mogoča? Kako je bila mogoča taka stopnja sebičnosti, neslutnosti, brezvestnosti, ki komu omogoča, da dela kulturo, da služi estestvu, «duhovni» objektivnosti, obliki, da temelji na tem, blesti s tem in sprejema pohvalo zato — spričo razmer, ki dovoljujejo edino boj, socialni razredni boj in direktno melioristično žigosanje ravno teži razmer kot dovoljeno in ukazano udejstvovanje duha?

Odgovoril sem temu mlademu človeku — ne prav dobro, se bojim, nemara preveč inkomodirano in razdraženo zaradi njegovega napada —, kar bi bilo pač znamenje za šibkost pozicije, ki sem jo, dopisujoč si parkrat ž njim, moral zagovarjati. Vendar ta pozicija ni šibka, mislim, marveč le težavna; in kar me je dražilo, je bila fanatična in rezko samodopadljiva enostranost, s katero se je ta težava izrabljala z druge strani. Moj mladi protivnik je imel dokaze na svoji strani, o katerih je samo domneval, da so na njegovi strani, ki pa jih vsi poznamo in ki nas mučijo vse: absurdno in življenjsko nevarno stanje Evrope; vojno, ki leži za nami, in vojno, ki, če pojde tako dalje, skoro neizbežno pride; škandalozne napake družabno-gospodarskega sistema, sramoto materialnih življenjskih pogojev milijonov ljudi. Težko je imeti vse to pred

očmi in zagovarjati pri tem pravico posameznika do kulturne notranjosti, do igre oblike, do estetske svobode in ščititi idealizem umetnosti zoper očitek frivolnosti.

To je en ogenj, ki pritiska danes na nas pisatelje in proti kateremu moramo braniti svojo naravno življenjsko obliko. Mi odklanjamo aktivizem. Mi verujemo v resnost igre in v dostojanstvo igre. Mi verjamemo še v skrivnosti, v človeško tajno umetnosti, ki zmaguje in bo večno zmagovala nad socialno-racionalnimi poskusi, zastrupiti ji veš. V umetniškem svetu vidimo sfero, v kateri se izenačuje nasprotje med idealizmom in socializmom, in živimo v nadi, ki je enaka gotovosti, da stoji ta igriva poglobitev v človeka, ki se zove umetnost in ki ji je lastna neka svojevrstna strast in vztrajnost, v globokih odnosih do vseh pekočih problemov časa in da pospešuje vseobče delo na njih. Če je umetnost nekaj neizgubljivo človeškega, potem se tudi, najsi se danes dozdeva še tako humanistično zastarela, ne bo nikoli docela izgubila misel o estetski vzgoji človeškega rodu.»

F. A.

Poplava romanov. V pregledu literarnih del iz zadnjih mesecev, ki ga je prinesla «La Revue de France» v zadnji predpočitniški številki, obračunava znani esejist Léon Pierre-Quint predvsem z gosto množico poprečnih in nepomembnih romanov, ki v zadnjih letih preplavljajo francoski knjižni trg: «Moj naravni nagib me oddaljuje od romanov. Prav zares jih je preveč. Če jim sledim teden za tednom, se ista zgodba ponavlja brez prestanka: ne morem več dalje in občutek imam, da me duše. Če bi hkratu pregledal produkcijo romanov obsežnejšega časovnega razdobja, bi se mi morda posrečilo, izločiti dela, ki so v napotje ter najti in izbrati dve ali tri knjige, ki bi jih čital z veseljem... Kritika zlorablja besedo «odkritje». Brez dvoma ne more biti za kritika nič prijetnejšega, kakor «odkriti» še neznanega mladega avtorja. To je celó eden izmed osnovnih razlogov kritikovega bitja. Z «odkritjem» res nadarjenega novega pisatelja zraste v svojih lastnih očeh. Le da se ženij, žal, ne rodi vsako leto! Toda kaj zato! Treba je nuditi več kakor drugi! V masah odkrivajo izredne pisatelje! Vsak, ki polni stolpce s kritiko, ima slednji teden novega priljubljenega «outsiderja». Nikdar še ni bila doba tako plodna na čudežih. Ampak bojim se, da so ti čudeži le glumaštvo in čudodelniki glumači, ki varajo sami sebe. V teku teh zadnjih mesecev se je pojavilo mnogo novih romanopiscev. Neka vez jih na čuden način spaja v eno celoto: vsi njih junaki so «ponižani in razžaljeni» ali «pohlevni preprosti ljudje»: delavci, malomeščani, kmetje. Tudi mene bi izredno veselilo, če bi bil našel v njihovih delih knjigo, ki pretrese dušo, knjigo, ki zamami in te zanes v čudovite, neznane svetove. To je celo edino ugodje, ki ga iščem v čitanju. A priznati moram, da ga ob čitanju teh nisem našel. Nekateri teh romanov mikajo kakor gladko pisana literatura velikih poročevalcev. Najčese gre za drobno, toda zabavno dogodbico. Knjiga pa je plitva v zamisli in zgradbi. Preveč je očitno, da jo je avtor smatral za končano, ko je dosegel 200 strani. Nobene klene misli, nič močnega, splošnega, resnično človeškega. Vendar ne obupam nad svojimi sodobniki. Niti presenečen nisem. Nisem izmed tistih, ki pričakujejo, da bo vsaka literarna nagrada pustila sled v zgodovini. V vseh časih je velik pisatelj izjema.» Nato navaja Léon Pierre-Quint imena nekaterih najmlajših: Jean Prévost, Eugène Dabit, Marcel Aymé, Guillou, Giono, ki se jasno ločijo od ostalih in v svojih prvencih kažejo nekaj samobitne nadarjenosti.

St. L.

Urednikov «imprimatur» dne 15. oktobra 1930.